

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

**Рекомендовано до друку рішенням кафедри міжнародного права та порівняльного
правознавства Міжнародного гуманітарного університету
Протокол № 1 від 31.08.2021 року**

**Рекомендовано до друку Вченою Радою Міжнародного гуманітарного університету
Протокол № 2 від 28.10.2021 р.**

Укладачі: К.В. Громовенко, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародного гуманітарного університету;
В.Л. Качурінер, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародного гуманітарного університету;
А. Пахлевандзе, кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародного гуманітарного університету.

Рецензенти: Х.Н. Бехруз, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри Національного університету «Одеська юридична академія»;
С.І. Цуркану, кандидат юридичних наук, доцент.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН.....	6
ПРОГРАМА КУРСУ.....	8
ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ.....	12
ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	34
ЗРАЗКИ ТЕСТІВ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ.....	36
ЛІТЕРАТУРА.....	41
ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ.....	44

ВСТУП

Актуальність навчальної дисципліни зумовлена оволодінням знаннями у якісно новій сфері правового регулювання, утворенням специфічного інституційного об'єднання – Європейського Союзу. Дисципліна є продовженням вивчення галузі міжнародного права, а її виокремлення пов'язано з тим, що Європейський Союз хоча і має своєю основою міжнародне право, проте його не можна віднести до традиційних міжнародних організацій. Це обумовлює потребу всебічного аналізу правової природи, договірних та організаційних засад специфічного регіонального об'єднання.

Науковий інтерес до права Європейського Союзу як окремої самостійної системи норм права зростає завдяки, насамперед, популяризації демократії, верховенства права та захисту прав людини і основоположних свобод в сучасній Європі.

Потреба у даній дисципліні обумовлена стратегічною метою зовнішньої політики України на набуття членства у Європейському Союзі та необхідністю підготовки спеціалістів, що володіють комплексом наукових знань у сфері європейської інтеграції.

Дисципліна «Право Європейського Союзу» передбачає вивчення широкого кола як теоретичних, так і практичних питань, що стосуються національно-правових і специфічних міжнародно-правових інструментів, які забезпечують функціонування Європейського Союзу, регулюють їх відносини з країнами-членами та узагальнюють досвід європейських держав у галузі економічної, політичної та соціально-культурної інтеграції, розмежування компетенції ЄС та перспектив економічної інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС. Програма і викладання дисципліни враховують тенденції, пов'язані з новими підходами до розуміння міжнародного митного права, функціонуванню норм цієї галузі.

У програмі дається список літератури за темами. У зв'язку з тим, що видається багато підручників з міжнародного права та міжнародного морського права, вони не зазначені в програмі. Підручники рекомендуються викладачем або самостійно обираються студентами.

Мета: ознайомити студентів з основами міжнародного правового забезпечення міжнародної митної діяльності.

Цілі освоєння дисципліни:

розкрити основні закономірності, природу та тенденції розвитку міжнародного митного права;

виявити основні інструменти та засоби, що визначають сутність роботи юристів з питань міжнародного митного права;

показати місце й роль міжнародного митного права в системі права;

ознайомити з ключовими поняттями міжнародного митного права;

Навчальний курс «право Європейського Союзу» ставить перед собою в якості **головної мети**, ознайомлення студентів:

– по-перше, з правовими основами формування, устроєм і діяльністю Європейського Союзу;

– по-друге, з системою джерел і норм права Європейського Союзу, що регулюють різні види суспільних відносин за участю як держав-членів, так і індивідуумів (фізичних і юридичних осіб).

Завдання курсу:

- ознайомлення зі специфікою права ЄС як унікальної правової системи;
- розгляд джерел європейського права;
- вивчення порядку створення первинних та вторинних норм європейського права;
- розгляд системи органів Європейського Союзу;
- аналіз договірної бази європейської інтеграції;
- вивчення правового статусу людини та громадянина у країнах Європейської спільноти;
- розгляд шляхів та методів адаптації та гармонізації національного законодавства України до правового надбаня ЄС.

Для поглиблення знань з курсу і отримання відповідних навичок самостійного наукового дослідження проблем з курсу, студентам може бути запропоновано підготувати доклад або реферат на одну з вказаних тем або її окремої частини.

В результаті вивчення даної навчальної дисципліни студенти повинні оволодіти:

- *знанням* про Європейський Союз як політико-правовому інституті, цілях і формах його діяльності, про принципи й норми права Європейського Союзу, судовій практиці Суду Європейського Союзу, перспективах подальшої інтеграції у Європі;

- *умінням* і навичками використати отримані знання при рішенні професійних завдань, орієнтуватися в складних проблемах розмежування компетенції держав-членів та ЄС, застосовувати в практичній діяльності знання щодо організації роботи органів та інститутів ЄС.

- *навичками* збору, обробки, систематизації, зберігання та використання державно-нормативної і міжнародно-правової інформації, її порівняльно-правового аналізу та використання в практичній діяльності.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Денне навчання

№ з/п	ТЕМИ	Всього	Аудиторне заняття		Сам. раб.
			у тому числі		
			лекції	семінар	
Змістовий модуль 1. Загальні засади					
1.	Право Європейського Союзу як самостійна правова система. предмет, система та методологія наукової дисципліни «Право Європейського Союзу	26	8	4	14
2	Історія європейської інтеграції та її інституціонально-правове оформлення	26	8	4	14
3.	Система принципів та джерел права Європейського Союзу	24	6	4	14
4.	Компетенція Європейського Союзу	24	6	2	16
	ВСЬОГО, годин за 1 семестр	100	28	14	58
Змістовий модуль 2. Інституційний механізм					
5.	Організаційний механізм Європейського Союзу. Рада Європейського Союзу та Європейський парламент. Правотворчі процедури в Європейському Союзі	20	4	4	12
6.	Європейська комісія. Європейська Рада та інші контрольні та консультативні органи Європейського Союзу. Фінансові установи. Європол та Євроюст	16	2	2	12
7.	Судова система Європейського Союзу	16	2	2	12
8.	Правовий режим внутрішнього ринку Європейського Союзу	16	2	2	12
9.	Інтеграція України до Європейського Союзу: правові засади Розвиток відносин між Україною та ЄС: етапи і напрямки	12	2	2	8
	ВСЬОГО, годин за 2 семестр	80	12	12	56
	ВСЬОГО, годин	180	40	26	114

Заочне навчання

№ з/п	ТЕМИ	Всього	Аудиторне заняття		Сам. раб.
			у тому числі		
			лекції	семінар	
1.	Право Європейського Союзу як самостійна правова система. предмет, система та методологія наукової дисципліни «Право Європейського Союзу	20	2	2	116
2	Історія європейської інтеграції та її інституціонально-правове оформлення	20	2	2	16
3.	Система принципів та джерел права Європейського Союзу	20	2	2	16
4.	Компетенція Європейського Союзу та Європейського Співтовариства	20	2	2	16
5.	Організаційний механізм Європейського Союзу. Рада Європейського Союзу та Європейський парламент. Правотворчі процедури в Європейському Союзі	20	2	2	16
6.	Європейська комісія. Європейська Рада та інші контрольні та консультативні органи Європейського Союзу. Фінансові установи. Європол та Євроюст	20	2	2	16
7.	Судова система Європейського Союзу	20	2	2	16
8.	Правовий режим внутрішнього ринку Європейського Союзу	20	2	2	16
9.	Інтеграція України до Європейського Союзу: правові засади Розвиток відносин між Україною та ЄС: етапи і напрямки	20	2	2	16
	ВСЬОГО, годин	180	18	18	144

ПРОГРАМА КУРСУ

Змістовий модуль 1. Загальні засади

Тема 1. Право Європейського Союзу як самостійна правова система. Предмет, система та методологія наукової дисципліни «Право Європейського Союзу»

1. Право Європейського Союзу як самостійна правова система. Юридична та соціальна сутність правової системи Європейського Союзу.
2. Співвідношення понять «право Європейських Співтовариств», «право Європейського Союзу», «європейське право».
3. Міжнародне право, національне право держав-членів та право Європейського Союзу: принципи взаємодії.
4. Система права Європейського Союзу: основні підходи до визначення внутрішньої структури права Європейського Союзу.
5. Правова природа Європейського Союзу. Цілі створення і цілі діяльності Європейського Союзу. Офіційні мови Європейського Союзу. Офіційні символи Європейського Союзу: гімн, прапор.
6. Склад Європейського Союзу: вимоги до країн-кандидатів та процедура їх вступу.
7. Територія та громадянство Європейського Союзу. Особливості правового режиму «заморських країн та територій». Виключення з загального правового режиму території Європейського Союзу.
8. Теоретична та практична значимість навчального курсу «Право Європейського Союзу». Місце наукової дисципліни «Право Європейського Союзу» в системі юридичних наук.

Тема 2. Історія європейської інтеграції та її інституціонально-правове оформлення

1. Передумови утворення Європейського Союзу: класифікація та загальна характеристика.
2. Еволюція європейської ідеї в середні століття та новий час. Перша світова війна і гасло Сполучених Штатів Європи. Спроби здійснення західноєвропейської інтеграції в період між двома світовими війнами (1919–1939 рр.). Причини невдач інтеграційних проєктів у Західній Європі до Другої Світової війни.
3. Форми інтеграційного процесу в період Другої світової війни і перші роки після її закінчення (1939–1950 рр.). План Маршалла та Організація європейського економічного співробітництва (1948 р.). Створення Ради Європи (1948 р.).
4. План Шумана 1950 р. Поняття та зміст «комунітарного методу», його відмінність від методу міжурядового співробітництва.
5. Створення Європейських Співтовариств. «Договір про злиття» 1965 р. і завершення процесу створення єдиних керівних органів (інститутів) Співтовариств.
6. Провал інтеграції у політичних сферах: невдалі інтеграційні проєкти – Європейське оборонне співтовариство і Європейське політичне співтовариство. Розвиток Європейських співтовариств у 1970-і і 1980-і роки. Доклад Л.Тиндемана.
7. Створення Європейського Союзу (Маастрихтський договір 1992 р.). Структура Європейського Союзу, її особливості.
8. Ревізія установчих договорів ЄС (Амстердамський договір 1997 р., Ніццький договір 2001 р.). Договір про Конституцію для Європи 2004 р. Причини невдалого конституційного проєкту.
9. Значення Лісабонського договору про внесення змін у Договір про Європейський Союз та Договір про утворення Європейського Співтовариства (2007 р.) для реформування Європейського Союзу. Його відмінності від Договору про Конституцію для Європи (2004 р.) та запрограмовані механізми поліпшення функціонування Європейського Союзу

Тема 3. Система принципів та джерел права Європейського Союзу

1. Принципи права Європейського Союзу: поняття та класифікація. Джерела, суб'єкти та способи закріплення принципів права Європейського Союзу.

2. Загальні принципи функціонування Європейського Союзу: поняття, система, юридичне закріплення. «Демократичні принципи» функціонування ЄС; принципи взаємовідносин ЄС з його державами-членами; принципи компетенції ЄС та ін.

3. Поняття «цінностей» у праві Європейського Союзу. Система цінностей, встановлена згідно з реформою, проведеною Лісабонським договором 2007 р.

4. Загальна характеристика і класифікація джерел права Європейського Союзу.

5. Джерела первинного права. Установчі документи (договори) Європейського Союзу: поняття і система згідно Лісабонського договору 2007 р. Порядок перегляду засновницьких договорів.

6. Джерела вторинного права: поняття, юридичні ознаки і види. Спрощення системи правових актів Європейського Союзу (поділ на законодавчі та не законодавчі акти) відповідно до Лісабонського договору 2007 р.

7. Інші джерела вторинного права ЄС. Міжнародний договір. Конвенції між державами-членами ЄС. Міжінституціональні угоди.

8. Джерела прецедентного права. Роль Суду ЄС у розвитку права Європейського Союзу.

Тема 4. Компетенція Європейського Союзу

1. Компетенція Європейського Союзу: структура і зміст. Основні принципи і категорії компетенції Європейського Союзу згідно з Лісабонським договором 2007 р.

2. Класифікація предметів ведення і сфер діяльності Європейського Союзу згідно з Лісабонським договором 2007 р.

3. Повноваження Європейського Союзу, правові форми її реалізації. Міжнародна правосуб'єктність ЄС. Повноваження ЄС у сфері міжнародних відносин та особливості її здійснення.

4. Реформа правових механізмів зовнішньополітичної діяльності і особливо спільної зовнішньої політики та політики безпеки згідно з Лісабонським договором 2007 р. Загальна політика безпеки і оборони.

5. Співпраця поліцій і судових органів у кримінально-правовій сфері: предмет і основні напрями. Створення Європейської прокуратури згідно з Лісабонським договором 2007 р.

6. Додаткова компетенція Європейського Союзу: основні напрями та правові форми розширення компетенції Союзу. Доктрина «додаткові (резервні) повноваження» у праві Європейського Союзу, порядок її реалізації.

7. Механізм «посиленої співпраці» як порядок і форма здійснення диференційованої інтеграції права ЄС. Принципи та порядок здійснення «просунутого співробітництва».

Змістовий модуль 2. Інституційний механізм

Тема 5. Організаційний механізм Європейського Союзу. Рада Європейського Союзу та Європейський парламент. Правотворчі процедури в Європейському Союзі

1. Поняття «інститут» і «орган» у праві Європейського Союзу, особливості їх правового статусу. Трирівнева система керівних та інших інстанцій Європейського Союзу, утворена Лісабонським договором 2007 р.

2. Рада ЄС: склад, порядок формування та внутрішня організація. «Формації» Ради ЄС. Пост голови Ради ЄС: зміни, внесені Лісабонським договором 2007 р.

3. Порядок роботи та механізм прийняття рішень Радою ЄС. «Нова» кваліфікована більшість, супер кваліфікована більшість, блокуюча меншість і право вимагати повторного обговорення проекту акту Ради.

4. Повноваження Ради ЄС: обсяг і зміст. Відповідальність Ради ЄС.

5. Європейський парламент: чисельність і порядок вибору депутатів. Метод «спадної пропорційності» і загальні принципи виборчої процедури, що підлягає застосуванню до виборів в Європарламент.

6. Внутрішня організація Європарламенту: органи і посадові особи. Порядок роботи та способи прийняття рішень Європарламентом.

7. Функції Європарламенту.
8. Законодавчий процес: поняття, основні суб'єкти. «Звичайна» і «спеціальна» законодавчі процедури в Європейському Союзі.

Тема 6. Європейська комісія. Європейська Рада та інші контрольні та консультативні органи Європейського Союзу. Фінансові установи. Європол та Євроюст

1. Європейська комісія: чисельний склад і порядок формування. Структура Європейської комісії.
2. Класифікація функцій Європейської комісії згідно з Лісабонським договором 2007 р. Політична відповідальність Європейської комісії.
3. Європейська рада – інститут політичної координації в рамках ЄС. Чисельний склад, порядок формування та проведення засідань Європейської ради. «Головування» в Європейській Раді.
4. Функції Європейської ради. Правові акти, прийняті Європейською радою: види, порядок і способи голосування.
5. Європейська рахункова палата: склад, порядок формування, внутрішня організація. Правовий статус аудиторів Рахункової палати. Повноваження Рахункової палати та порядок її реалізації.
6. Омбудсмен Європейського Союзу: порядок обрання та припинення його повноважень. Повноваження омбудсмена ЄС.
7. Європейський інвестиційний банк (ЄІБ): місце в організаційному механізмі ЄС, правовий статус. Основні напрями інвестиційної діяльності ЄІБ. Органи та посадові особи Банку.
8. Європол і Євроюст: місце в організаційному механізмі Європейського Союзу. Порядок формування, предмет ведення та функції Європолу та Євроюсту

Тема 7. Судова система Європейського Союзу

1. Судова система Європейського Союзу: загальні принципи побудови. Основні ланки судової системи Союзу. Реформа судоустрою і процесу у Лісабонському договорі 2007 р.
2. Суд ЄС: склад і порядок формування. Особливості статусу генеральних адвокатів. Гарантії незалежності членів Суду ЄС. Пленум і палати Суду ЄС. Керівні посадові особи, секретар і апарат Суду ЄС.
3. Організація роботи і прийняття рішень у Суді ЄС. Особливості процедури в Суді ЄС. Основні процесуальні стадії, їх цілі і зміст. Принцип таємниці дорадчої кімнати.
4. Юрисдикція Суду ЄС. Справи прямої юрисдикції. Преюдиціальні запити національних судів. Попередній контроль міжнародних договорів ЄС і інші категорії справ, що розглядаються Судом ЄС.
5. Правовий статус Трибуналу. Ніццький договір 2001 р. і розширення юрисдикції Трибуналу.
6. Судові палати (спеціалізовані суди): порядок створення і наділення їх юрисдикційними повноваженнями. Юрисдикція суду по справах публічної служби ЄС.

Тема 8. Правовий режим внутрішнього ринку Європейського Союзу

1. «Основні свободи» внутрішнього ринку: поняття, сутність, юридичне закріплення. Позитивна і негативна інтеграція.
2. Принцип вільного руху товарів: поняття, зміст. Скасування мита і зборів з рівнозначним ефектом усередині Європейського Співтовариства. Заборона на дискримінаційне внутрішньодержавне оподатковування. Заборона на кількісні обмеження і на заходи з рівнозначним ефектом. Виключення з принципу вільного руху товарів.
3. Принцип вільного руху робочої сили: поняття, зміст. Рівність у праві на працевлаштування. Рівність умов праці. Виключення з принципу вільного руху робочої сили (застереження про публічний порядок, громадську безпеку і здоров'я населення; застереження про державних службовців).

4. Свобода заснування. Право фізичних осіб на підприємницьку діяльність. Право на підприємницьку діяльність юридичних осіб.
5. Принцип вільного надання послуг: поняття, зміст.
6. Принцип вільного руху (переміщення) капіталу. Історія розвитку принципу вільного руху капіталу. Форми реалізації принципу вільного руху капіталу на сучасному етапі: свобода руху капіталу між державами-членами; свобода руху капіталу між державами-членами і третіми країнами. Виключення з принципу вільного руху капіталу.
7. Принцип свободи платежів: поняття, зміст.

Тема 9. Інтеграція України до Європейського Союзу: правові засади Розвиток відносин між Україною та ЄС: етапи і напрямки

1. Система угод між Україною та ЄС. Угода про партнерство та співробітництво (УПС): загальна характеристика та основний зміст. Угоди, укладені на основі УПС.
2. План дій Україна – ЄС: структура та зміст.
3. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС: правовий механізм.
4. Сучасна стратегія інтеграції України в ЄС. Перспективи подальшого розвитку правового регулювання взаємовідносин (спрощення візового режиму, створення зони вільної торгівлі тощо).
5. «Порядок денний асоціації Україна-ЄС» та Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.
6. Європейська політика сусідства: основні напрямки та інструменти. Європейська політика сусідства та Україна. «Східне партнерство».

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Змістовий модуль 1. Загальні засади

Тема 1. Право Європейського Союзу як самостійна правова система. предмет, система та методологія наукової дисципліни «Право Європейського Союзу».

1. Право Європейського Союзу як самостійна правова система. Юридична та соціальна сутність правової системи Європейського Союзу.
2. Співвідношення понять «право Європейських Співтовариств», «право Європейського Союзу», «європейське право».
3. Міжнародне право, національне право держав-членів та право Європейського Союзу: принципи взаємодії.
4. Система права Європейського Союзу: основні підходи до визначення внутрішньої структури права Європейського Союзу.
5. Правова природа Європейського Союзу. Цілі створення і цілі діяльності Європейського Союзу. Офіційні мови Європейського Союзу. Офіційні символи Європейського Союзу: гімн, прапор.
6. Склад Європейського Союзу: вимоги до країн-кандидатів та процедура їх вступу.
7. Територія та громадянство Європейського Союзу. Особливості правового режиму «заморських країн та територій». Виключення з загального правового режиму території Європейського Союзу.
8. Теоретична та практична значимість навчального курсу «Право Європейського Союзу». Місце наукової дисципліни «Право Європейського Союзу» в системі юридичних наук.

Методичні вказівки

1. «Ключем» до успіху ЄС і, одночасно, причиною труднощів і криз, які періодично виникають в його розвитку, являється особливий політичний механізм розвитку європейської інтеграції. Цей механізм базується на поєднанні трьох основних почав:

по-перше, обмеження суверенітету держав-членів Європейського Союзу на користь наднаціональних (наддержавних) органів влади на європейському рівні, уповноважених видавати обов'язкові приписи як для самих держав та їх органів, так і для їх громадян і юридичних осіб.

У зв'язку з цим широке коло експертів, зокрема Генеральний директор Юридичної служби Ради Європейського Союзу Ж.-К. Піріс, вже сьогодні кваліфікують ЄС як «частково федеративний Союз» («Union partiellement fédérale»), який не є, втім, повноцінною державою;

по-друге, активна залученість кожної держави – члена ЄС з правом вирішального голосу (але все рідше з правом вето) в процес вироблення і прийняття рішень на європейському рівні, що дозволяє багатьом фахівцям говорити про спільне здійснення державного суверенітету в рамках ЄС і навіть про злиття суверенітетів окремих країн Європейського Союзу в комплексний «європейський суверенітет»;

по-третє, поступовість інтеграційних процесів, які послідовно розвиваються шляхом реалізації конкретних, начинаній спочатку в вузьких секторах (вугілля і сталь на початку 1950-х років) і на невеликій території (6 держав-членів в 1950-ті - 1960 -е роки), потім - по все більш широкого кола питань і на просторі все зростаючої кількості країн Європи (з 1 січня 2007 року - 27 держав-членів). Саме поступовий характер формування ЄС послужив причиною того, що ця організація була заснована не відразу в цілому вигляді, а створювалася по частинах, які згодом і утворили конструкцію, яка дістала назву «Європейський Союз».

2. Що таке право Європейського Союзу? По-перше, право Європейського Союзу як об'єктивне право являє собою сукупність юридичних норм. По-друге, всі ці норми створюються і діють в рамках Європейського Союзу, відповідно, мають обов'язкову силу в межах його території.

Юридична сутність права ЄС визначає його місце в системі юридичних норм і інститутів. Спочатку, в основі правової системи ЄС лежав Договір про заснування ЄСВС, тобто міжнародний договір, що говорило про те, що на перших етапах ця система була переважно міжнародно-правовим феноменом складовою частиною міжнародного (публічного) права.

У східних виразах визначав юридичну сутність права Союзу (спочатку - права ЄЕС і інших Європейських співтовариств) судовий інститут цієї організації. В одному зі своїх головних прецедентних рішень початку 1960-х рр. Суд Європейських співтовариств провозгласив ЄЕС «новим правопорядком міжнародного права, на користь якого держави-члени обмежили свої суверенні права, хоча і в обмежених сферах».

Однак передача державами-членами цілого ряду суверенних повноважень інститутам Співтовариств поступово викликали відокремлення їх правової системи від міжнародного права. Право Європейських співтовариств, подібно праву національних го-державу, спочатку пішло по шляху регулювання громадських відносин за участю всіх суб'єктів, включаючи безпосередньо громадян і юридичних осіб. Основною формою правового регулювання в ЄЕС, ЄОВС, Евратоме, як і в державах, став нормативний акт, а також судовий прецедент.

Тим самим право Співтовариств (нині Союзу в цілому) за своєю юридичною суттю згодом еволюціонувало в бік національного права - і ця еволюція триває в даний час, в той же час право Союзу не виступає повним аналогом національного права. Для цього необхідно, визнання ЄС державою, яким він на сьогоднішній день не є і навряд чи ним стане в найближчому майбутньому. У зв'язку з цим Суд до початку 90-х рр. (Ще до створення Союзу) змінив свою характеристику юридичної суті Європейських співтовариств і їх правової системи: «[установчі] договори створили новий правопорядок, на користь якого держави-члени обмежили свої права в як ніколи раніше широких сферах, і суб'єкти якого складаються не тільки з держав-членів, але і їх громадян».

Отже, право Європейського Союзу в даний час перетворилася в самостійну правову систему. Вона має подібності і багато в чому перетинається з «класичними» правовими системами (національним і міжнародним правом), але не зводиться повністю ні до тієї, ні до іншої.

3. Соціальна сутність права Європейського Союзу відображає його місце і значення в суспільстві в цілому.

Причиною і метою, заради якої спочатку 6, а потім 28 європейських держав заснували Співтовариства і Союз, послужило бажання покінчити з «історичним поділом Європейського континенту» (преамбула Договору про ЄС та Договору про Європейський Союз).

Для цього потрібно було створити загальний ринок, заснувати наддержавної організації політичної влади, приступити до утвердження єдиної валюти, будівництва спільної оборонної організації і т.д. Всі ці та інші інтеграційні заходи реалізуються, природно, за допомогою видання норм права. Саме в праві Європейського Союзу закріплено режим загального ринку, права, обов'язки і гарантії його учасників, статус органів Європейського Союзу, порядок запровадження та функціонування євро і т.д.

Правова інтеграція, таким чином, опосередковує інтеграцію соціально-економічну і політичну, а право Європейського Союзу виступає засобом регулювання інтеграційних процесів.

Висновки, отримані при аналізі сутності разом з іншими характеристиками права Європейського Союзу, дозволяють сформулювати три головні ознаки даного правового явища:

- а) право Європейського Союзу є особлива правова система, наднаціональне право;
- б) право Європейського Союзу є інтеграційним правом;
- в) норми даного права створюються в рамках політичної організації Європейський Союз (включаючи Європейські співтовариства). Її склад (28 держав-членів) фіксує кордону території, в межах якої норми правової системи Союзу мають обов'язкову силу.

Право Європейського Союзу - це особлива правова система, норми якої регулюють суспільні відносини, що складаються в ході інтеграційних процесів в рамках Європейських співтовариств і Європейського Союзу.

4. Європейський Союз - наднаціональна організація, що володіє ознаками міжнародної організації та держави, але при цьому представляє собою таку «сінбіозное» форму міждержавного співробітництва з претензією на «європейський» суверенітет.

Відмінність ЄС від міжнародної організації (і відповідно права ЄС від міжнародного права):

- Створення наднаціональних органів та інститутів, шляхом обмеження національного суверенітету, і передачі їм частини владної компетенції приймати імперативні норми (в міжнародних організаціях також передбачається система органів, але вони, як правило, здійснюють лише загальні

льну координацію діяльності держав-учасників, їх рішення в основному носять рекомендаційний характер);

- Інститути ЄС (досить чітко проявляється принцип поділу влади) можуть видавати різного роду владні приписи, адресовані не тільки державам-членам, а й підприємствам, установам, організаціям (юридичним особам) і фізичним особам, розташованим на території держав-членів (рішення в міжнародних організаціях адресовані відповідним державам, а не окремим державним органам, юридичним і фізичним особам);

- Правовий режим в рамках ЄС характеризується такими рисами, як: а) можливість однакового регулювання суспільних відносин на територіях держав-членів; б) широке коло питань, за якими можуть видаватися владні приписи; в) відокремлений апарат управління Союзом; г) можливість представляти інтереси народів держав-членів у відносинах з іншими (третіми) державами і міжнародними організаціями;

Всі перераховані риси, як і деякі інші (наприклад, єдине громадянство, єдина валюта, єдиний бюджет) більше характеризують державу, а не міжнародну організацію.

- Наявність самостійної системи права, як з одного боку, результату гармонізації та уніфікації законодавства держав-учасниць, так і, з іншого боку, результату правового регулювання інститутами ЄС (видаються акти є обов'язковими, діють принципи «верховенства права» і «прямої дії»);

- Незважаючи на те, що первинне право ЄС виникло і продовжує виникати за допомогою міжнародних договорів між державами-членами, що діють в якості суб'єктів міжнародного права, крім договірного характеру, воно має і конституційно-правовий характер, що характерно національним законодавством, тобто праву держав.

- Обов'язок усіх держав-членів визнати юрисдикцію ЄС на вирішення спорів, що стосуються права Союзу, володіння Судом ЄС юрисдикцією на винесення рішень по запитам національних судів (тобто своєрідною функцією конституційного контролю, що відсутній у міжнародних юрисдикційних органів).

Тема 2. Історія європейської інтеграції та її інституціонально-правове оформлення.

1. Передумови утворення Європейського Союзу: класифікація та загальна характеристика.

2. Еволюція європейської ідеї в середні століття та новий час. Перша світова війна і гасло Сполучених Штатів Європи. Спроби здійснення західноєвропейської інтеграції в період між двома світовими війнами (1919–1939 рр.). Причини невдач інтеграційних проєктів у Західній Європі до Другої Світової війни.

3. Форми інтеграційного процесу в період Другої світової війни і перші роки після її закінчення (1939–1950 рр.). План Маршалла та Організація європейського економічного співробітництва (1948 р.). Створення Ради Європи (1948 р.).

4. План Шумана 1950 р. Поняття та зміст «комунітарного методу», його відмінність від методу міжурядового співробітництва.

5. Створення Європейських Співтовариств. «Договір про злиття» 1965 р. і завершення процесу створення єдиних керівних органів (інститутів) Співтовариств.

6. Провал інтеграції у політичних сферах: невдалі інтеграційні проєкти – Європейське оборонне співтовариство і Європейське політичне співтовариство. Розвиток Європейських співтовариств у 1970-і і 1980-і роки. Доклад Л.Тиндемаса.

7. Створення Європейського Союзу (Маастрихтський договір 1992 р.). Структура Європейського Союзу, її особливості.

8. Ревізія установчих договорів ЄС (Амстердамський договір 1997 р., Ніццький договір 2001 р.). Договір про Конституцію для Європи 2004 р. Причини невдалого конституційного проєкту.

9. Значення Лісабонського договору про внесення змін у Договір про Європейський Союз та Договір про утворення Європейського Співтовариства (2007 р.) для реформування Європейського Союзу. Його відмінності від Договору про Конституцію для Європи (2004 р.) та запрограмовані механізми поліпшення функціонування Європейського Союзу.

1. Історично першим кроком, з якого починалося будівництво Європейського Союзу, послужила заява (декларація), з яким в 1950 р виступив в Парижі міністр закордонних справ Франції Робер Шуман. Пропозиції, озвучені ним від імені свого уряду, в даний час прийнято відповідно називати «планом Шумана», а дату його оголошення (9 травня 1950 г.) - відзначати як «День Європи» (офіційне свято Європейського Союзу).

Суть цієї ініціативи, зверненої насамперед до Німеччини, виражена в наступному реченні:

«Французький уряд пропонує передати всі франко-германское виробництво вугілля і сталі під управління загального Верховного органу, в рамках організації, відкритої для участі інших країн Європи».

Йшлося, таким чином, про добровільне обмеження державного суверенітету європейських країн, установі нового - над-державного (наднаціонального) - рівня політичної власті, у відання якого повинні були перейти дві в той час ключові галузі важкої промисловості: вугільна і сталеливарна.

Дана мета була реалізована в 1951 році, коли був підписаний договір про заснування першого з Європейських співтовариств - ЄОВС (Європейське об'єднання вугілля і сталі).

План Монне - Шумана не обмежувався, однак, поточними ініціативами. У ньому була закладена програма подальшого розвитку, поглиблення інтеграції в Європі, яка визначає подальший розвиток Європейських співтовариств і Союзу. Ця програма відома зараз під назвою «комунітарне метод» - на відміну від «між-урядового методу», прийнятого в міжнародних (міжурядових) організаціях і заснованого на традиційних формах дипломатії і співпраці держав-учасників без якого б то не було обмеження їхньої самостійності, суверенітету.

«Комунітарний метод», розроблений Ж. Монне, включає в себе чотири основних положення: 1) федеративна мета; 2) поступовість інтеграції; 3) інтеграція як спосіб розв'язання суспільних проблем; 4) обмеження державного суверенітету і створення наднаціональних органів влади. Таким чином, створюється новий, наднаціональний «поверх» політичної влади, який, подібно до державі, повинен прагнути до формування «загального блага», але вже не для одного, а для багатьох народів відразу.

Історично першим установчим документом ЄС тому став не Маастрихтський договір 1992 (Договір про Європейський Союз), а Паризький договір 1951. Офіційне назва цього документа - «Договір про заснування Європейського об'єднання вугілля і сталі» (Підписано 18 квітня 1951 р в Парижі; вступив чинності 23 липня 1952 р Паризький договір був укладений строком на 50 років і припинив дію з 24 липня 2002 г.)

Після підписання Договору про ЄСВС послідувала спроба перенести його принципи на військову і загальнополітичну сфери: Договір про заснування Європейського оборонного співтовариства (Договір про ЕОС), підписаний в 1952 р, і проект Статуту Європейського співтовариства, яке повинно було об'єднати ЄОВС і ЕОС в єдину політичну організацію. Однак ця спроба зазнала фіаско, оскільки установчий договір Європейського оборонного співтовариства відмовився ратифікувати парламент країни, яка виступила ініціатором його підписання, - Франції. Директор Центру прикладних політичних досліджень Мюнхенського університету професор Вернер Вайденфельд розглядав ЕОС в якості першої спроби створення Конституції ЄС.

Ці переговори завершилися підписанням у березні (с.149) 1957 р Римських договорів, засновували Європейське співтовариство з атомної енергії (Євратом) і Європейське економічне співтовариство (ЄЕС), яке в публіцистиці стали називати Загальний ринок (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства (Договору про ЄЕС) (з 1 листопада 1993 р з назви цього документа і заснованої ним організації було виключено прикметник «економічне»: «Договір про заснування Європейського економічного співтовариства» (Договір про ЄЕС), Договір про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії, підписані в Римі 25 березня 1957 р.; вступили в чинності 1 січня 1958 р Римські договори 1957 року укладені на невизначений строк і діють до цього дня).

Римські договори, перш за все Договір про ЄЕС, стали ключевими джерелами, на підставі яких розвивалася європейська інтеграція всі наступні 50 років. З їх вступом в силу з'явився термін «Європейські співтовариства» (або «Товариства»). Він позначає три однотипні організації інтеграційного типу, паралельно функціонують між сторонами Паризького і Римських договорів (

«держави - члени Європейського Співтовариства»). Компетенція першої організації (ЄЕС) охоплює всю економічну сферу, за винятком вугільної, сталеливарної промисловості і атомної енергетики; дві інші організації (ЄОВС і Євратом) діють в секторах, зазначених у назві цих Співтовариств.

2. В результаті з 1967 р три Європейських співтовариства *de facto* перетворилися в єдину інтеграційну організацію, формально сохранив кожен свою особливу «юридичну особу» і правосуб'єктність на міжнародній арені (зокрема, угоди із зарубіжними державами з питань атомної енергії донині укладаються від імені Євратому).

Незважаючи на труднощі і конфлікти, які мали місце в 1950-ті - 1960-ті роки (найбільш серйозними були нератифікація Договору про заснування Європейського оборонного співтовариства і так званий «криза порожнього крісла», викликаний тимчасовим відмовою Франції від участі в роботі інститутів ЄЕС в 1965 г.), інтеграція країн Співтовариств розвивалася досить успішно. Уже на цьому етапі вона досягла деяких значущих результатів.

Досягнутий прогрес, в свою чергу, дав імпульс новому «витку» інтеграційних процесів в рамках Європейських співтовариств, який припадає на 1970-ті - 1990-ті роки. Найбільш великими подіями на цьому етапі стали:

- бюджетні реформи, які виразилися в створенні «загального бюджету Європейських співтовариств», який формується за участю Європейського парламенту з правом вирішального голосу (раніше його думку носило лише консультативний характер) і за рахунок «власних ресурсів», одним з компонентів яких стали мита з товарів, перетинають єдину митний кордон ЄЕС.

- початок демократизації інституційного механізму Європейських спільнот за рахунок посилення повноважень Європейського парламенту (Асамблеї), зокрема, у бюджетній сфері. З кінця 1970-х років депутати представницького інституту Співтовариств стали обиратися загальним прямим голосуванням громадян, що наблизило його статус до традиційних парламентських установ держав (Акт про прямі вибори представників до Асамблеї (Європарламент) був затверджений 1976 г. Перші прямі вибори депутатів Європарламенту відбулися в 1979 р і проводяться потім кожні 5 років).

- на рубежі 1960-х - 1970-х років була зроблена перша попытка переходу держав - членів Європейських співтовариств на ще більш високу, ніж загальний ринок, ступінь економічної інтеграції - «економічний і валютний союз». Останній передбачає тісну координацію всієї економічної політики государств-членів - «економічний союз», і необоротне фіксоване обмінних курсів національних валют аж до введення єдиної грошової одиниці - «валютний (грошовий) союз». Створити економічний і валютний союз до 1980 р, як планувалося в той період, державам-членам не вдалося, не в останню чергу з огляду на світової енергетичної та валютно-економічної кризи 1970-х років.

4. Реформа Єдиного європейського акту концентрувалася на двох головних напрямках:

- по-перше, завершення створення єдиного економічного пространства в рамках ЄЕС, який отримав відтепер державно-подібне позначення «внутрішній ринок» Товариства;

- по-друге, реформа «інституційного механізму» Європейських співтовариств в сторону підвищення його ефективності, з одного боку (за рахунок часткового скасування права вето представників держав-членів при прийнятті деяких нормативних актів та інших рішень на європейському рівні), і демократизації, з іншого боку (за рахунок розширення повноважень Європейського парламенту в законодавчій та інших сферах). Ці напрямки інституційної реформи згодом продовжать розвиватися при кожному новому перегляді установчих документів ЄС, включаючи Лісабонський договір 2007 р

Ці та деякі інші «відступу» Лісабонського договору є безсумнівним кроком назад в порівнянні з проектом Європейської Конституції 2004 г. Вони стали своєрідною ціною, яку довелося заплатити за порятунок інших прогресивних реформ цього документа.

Тема 3. Система принципів та джерел права Європейського Союзу

1. Принципи права Європейського Союзу: поняття та класифікація. Джерела, суб'єкти та способи закріплення принципів права Європейського Союзу.

2. Загальні принципи функціонування Європейського Союзу: поняття, система, юридичне закріплення. «Демократичні принципи» функціонування ЄС; принципи взаємовідносин ЄС з його державами-членами; принципи компетенції ЄС та ін.

3. Поняття «цінностей» у праві Європейського Союзу. Система цінностей, встановлена згідно з реформою, проведеною Лісабонським договором 2007 р.

4. Загальна характеристика і класифікація джерел права Європейського Союзу.

5. Джерела первинного права. Установчі документи (договори) Європейського Союзу: поняття і система згідно Лісабонського договору 2007 р. Порядок перегляду засновницьких договорів.

6. Джерела вторинного права: поняття, юридичні ознаки і види. Спрощення системи правових актів Європейського Союзу (поділ на законодавчі та не законодавчі акти) відповідно до Лісабонського договору 2007 р.

7. Інші джерела вторинного права ЄС. Міжнародний договір. Конвенції між державами-членами ЄС. Міжінституціональні угоди.

8. Джерела прецедентного права. Роль Суду ЄС у розвитку права Європейського Союзу.

Методичні вказівки

1. До найважливіших рис, які повністю увібрало в себе право ЄС, є культуралізм, плюралізм, раціоналізм, динамізм, інтегралізм, професіоналізм, інструменталізм, легалізм, критицизм, європейізм. Унікальна за своєю природою організація Європейського Союзу поєднує в собі риси як типової міжнародної організації, так і федерації (чи конфедерації). Право ЄС, натомість, є поєднанням рис національних правових систем держав – членів з рисами міжнародного права. Найбільший же вплив на формування права ЄС, з-поміж національних систем, мають риси французького права (найперше – адміністративного права, значною мірою також судового права) і німецького права (цивільного, гос-подарського та торгового). Право ЄС поєднує в собі культуру континентального права та загального права (common law). Домінують риси права континентального, водночас присутність рис и common law ви-являється в перейнятті англійських засад проведення судового процесу (adversary system), заслуховування іншої сторони (audi alteram partem), сприйняття способу ведення судового діалогу і надання переваги поза-судовим способам розв’язання спорів. Прямування до уніфікації, інтеграції права в рамках ЄС не є вибудовуванням зовсім нової системи права, але зверненням до культурних традицій, сформованих раніше. Значна динаміка розвитку права ЄС спричиняє, з одного боку, те, що воно звертається до зразків з минулого, а з іншої, беручи до уваги су-часні потреби, – є правовим порядком, який піддається постійним змінам. В цьому сенсі право ЄС утворює певну одиничну цілісність, відокремлену однаково як і від національних правових систем (як континентальної, так і англійської культури), так і міжнародного права. Право ЄС утворює таким чином наднаціональну правову систему і правову культуру загальноєвропейського обсягу. Воно утворює організовану і структуровану систему правових норм, з її джерелами, власними інституціями, процедурами творення, інтерпретації і застосування, створюючи свого роду конгломерат норм держав-членів і міжнародних норм, та є „особливим правопорядком”.

Право Європейського Союзу є унікальною правовою системою, що функціонує паралельно із законодавством держав-членів ЄС. Норми права ЄС мають пряму дію в межах правових систем його держав-членів і в багатьох сферах регулюють питання, врегульовані національним законодавством. Особливо це стосується економічної та соціальної політики. ЄС засновує новий правовий порядок в рамках міжнародного права з метою взаємного соціального та економічного зростання держав-членів.

Повага прав людини. Права людини – це природні можливості індивіда, що забезпечують його життя, людську гідність і свободу діяльності у всіх сферах суспільного життя. Вони: закладають фундамент для демократії і суспільного прогресу, забезпечують сталий розвиток окремих індивідів і націй; покладають на держави відповідні обов’язки щодо їх поваги, забезпечення ефективної реалізації і захисту; виступають мірилом справедливості національних законів, внутрішньої і зовнішньої політики держав; охороняються міжнародним співтовариством. Питання роз-

ширення демократії та дотримання прав людини у всьому світі перебувають у центрі уваги політики Європейського Союзу.

Верховенство права і закону. Положення про верховенство права і закону є однією з найважливіших характеристик правової держави (поряд з поділом влади та зв'язком держави і громадян взаємними правами та обов'язками). Принцип верховенства закону встановлює: верховенство конституції, яка є основним законом у державі; особливу процедуру прийняття й зміни; обов'язкову відповідність усіх інших нормативних актів закону – жоден нормативно-правовий акт не може суперечити основному закону; наявність механізмів реалізації й захисту закону – закон повинен мати механізм власної реалізації, іншими словами – закон, який не передбачає відповідальності (санкції), є „мер-твим”; конституційний нагляд, що забезпечує несуперечність усієї законодавчої системи. Закони мають бути правовими, тобто демократичними, гуманними, справедливими, спрямованими на забезпечення прав людини та інтересів не певних прошарків населення, а всього на-роду.

Толерантність. Толерантність у всі часи вважалася людською чеснотою. Вона передбачає терпимість до відмінностей серед людей, уміння жити, не заважаючи та не порушуючи прав і свобод інших. Толерантність також є основою демократії і прав людини. Нетерпимість у поліетнічному, поліконфесійному або полікультурному суспільстві призводить до порушень прав людини, насильства і озброєних конфліктів.

2. Первинним джерелом права ЄС є три договори про створення співтовариств разом із додатками і протоколами до них та з наступними змінами і доповненнями, а саме:

- договір про заснування Європейського об'єднання вугілля і сталі 1951 року;
 - договір про заснування Європейського Економічного Співтовариства 1957 року (Римський договір);
 - договір про заснування Європейського співтовариства з атомної енергетики 1957 року;
- а також договори, що доповнюють їх:
- договір про злиття 1965 року;
 - акти про приєднання 1972-го (Великобританія, Ірландія, Данія), 1985-го (Іспанія, Португалія), 1994 року (Австрія, Фінляндія і Швеція);
 - Єдиний європейський акт 1986 року;
 - договір про Європейський Союз 1992 року (або Маастрихтський договір);
 - Амстердамський договір 1999 року (або консолідований договір, що об'єднав Римський і Маастрихтський договори та вніс до них зміни).
 - Ніццький договір 2001 року.

З моменту набуття чинності до цієї категорії відноситиметься також і Ліссабонський договір 2007 року.

Ці установчі договори містять у собі основні фундаментальні положення щодо цілей ЄС, його організаційної структури, *modus operandi* (порядку дії), а також основні принципи економічного права ЄС. Таким чином, вони встановлюють конституційну структуру життя ЄС, тобто становлять той кістяк, який доповнюється законодавчими й адміністративними актами, що приймаються в інтересах співтовариства його органами. Договори як правові механізми, створені безпосередньо країнами-учасниками ЄС, відомі як "первинне законодавство". Їх можна вважати своєрідною Конституцією ЄС.

Вторинне законодавство складають правила, директиви, рішення, рекомендації та думки органів європейського Союзу; міжнародні договори з країнами, що не входять до складу ЄС; угоди про асоціацію, угоди про партнерство і співробітництво; основні принципи міжнародного права; угоди між країнами-членами Європейського Союзу; правові інструменти співтовариства як вторинне джерело права ЄС.

Право, створене органами ЄС на виконання повноважень, наданих установчими договорами, називають вторинним законодавством. Його вважають другим найбільшим за обсягом джерелом права ЄС. До цієї категорії входить велика кількість законодавчих актів, різних за типом, порядком дії та прийняття. При заснуванні співтовариства головним завданням у сфері законотворення було визначення того, які форми матимуть законодавчі акти ЄС, яку сферу дії вони охоплюватимуть та який ефект справлятимуть. Органи співтовариства були покликані встановити однакові

економічні, соціальні та екологічні умови життя в різних країнах-членах ЄС і зробити це в найбільш ефективний спосіб, аби впровадження їх рішень не залежало від "доброї волі" країн-членів. Передбачалося, що для всіх жителів країн-учасниць ЄС повинні бути створені найкращі з можливих умови життя, але за цього право ЄС не повинно втручатися в національну систему права більше, ніж це необхідно. Отже, законодавча система співтовариства базується на такому принципі: якщо в усіх країнах-учасницях ЄС мають бути вжиті однакові навіть у деталях заходи, то національні правові механізми повинні бути замінені законодавством ЄС; проте якщо це не є необхідним, то в рамках національної правової системи країн-учасниць мають бути створені належні правові механізми. Засновуючись на цьому принципі, співтовариством було розроблено велику кількість правових механізмів для того, щоб забезпечити їх спільне з національними правовими системами функціонування при виконанні різноманітних завдань. По-перше, найбільш радикальним механізмом є заміна національних правил нормами ЄС. По-друге, існують такі норми співтовариства, які впливають на правові системи країн-учасниць лише опосередковано. По-третє, можуть уживатися заходи, котрі впливають лише на певну (визначену або невизначену) кількість адресатів з огляду на необхідність урегулювання конкретної ситуації. І нарешті, передбачено також існування таких правових актів, які не мають зобов'язальної сили ні для країн-учасниць, ані для їх громадян.

Нормативні акти ЄС з врахуванням спрямування (тобто того, для кого вони призначені) та сили дії правових інструментів можна класифікувати таким чином:

Регламенти (regulations), або "закони ЄС", є такими правовими інструментами, які дають органам ЄС змогу безпосередньо впливати на національне законодавство держав-членів.

Директиви, або засоби гармонізації, зобов'язують кожну державу-учасницю досягати наміченого результату, лишаючи вибір порядку і засобів виконання цього завдання за національними владними структурами.

Індивідуальні рішення (Європейської комісії чи Ради Європейського Союзу), або "адміністративні засоби", – це документи, всі елементи яких є обов'язковими для виконання визначеними ними суб'єктами. Рішення мають чітко окреслені межі сфери дії. На відміну від регламентів вони адресуються окремій особі, певній організації або конкретній державі. Самі рішення є адміністративними інструментами застосування права Союзу. Прикладом цього може слугувати рішення Ради ЄС від 19 листопада 1990 року (90/674/СЄЕ) стосовно створення Європейського банку реконструкції та розвитку. Публікація рішень в "Офіційному бюлетені ЄС" обов'язкова, проте це не є умовою набуття ними чинності.

Рекомендації і думки (Єврокомісії та Ради) не мають обов'язкової сили. Відтак вони слугують не джерелом права, а скоріше корисним інструментом орієнтації поведінки і законодавства держав. Ці документи адресуються державам та учасникам економічної діяльності. Думки й рекомендації відображають лише погляд, часто спрямований на перспективу. Прикладом може бути рекомендація Єврокомісії від 22 травня 1990 року стосовно необхідності прийняття "європейського переліку" професійних захворювань.

Тема 4. Компетенція Європейського Союзу

1. Компетенція Європейського Союзу: структура і зміст. Основні принципи і категорії компетенції Європейського Союзу згідно з Лісабонським договором 2007 р.

2. Класифікація предметів ведення і сфер діяльності Європейського Союзу згідно з Лісабонським договором 2007 р.

3. Повноваження Європейського Союзу, правові форми її реалізації. Міжнародна правосуб'єктність ЄС. Повноваження ЄС у сфері міжнародних відносин та особливості її здійснення.

4. Реформа правових механізмів зовнішньополітичної діяльності і особливо спільної зовнішньої політики та політики безпеки згідно з Лісабонським договором 2007 р. Загальна політика безпеки і оборони.

5. Співпраця поліцій і судових органів у кримінально-правовій сфері: предмет і основні напрями. Створення Європейської прокуратури згідно з Лісабонським договором 2007 р.

6. Додаткова компетенція Європейського Союзу: основні напрями та правові форми розширення компетенції Союзу. Доктрина «додаткові (резервні) повноваження» у праві Європейського Союзу, порядок її реалізації.

7. Механізм «посиленої співпраці» як порядок і форма здійснення диференційованої інтеграції права ЄС. Принципи та порядок здійснення «просунутого співробітництва».

Методичні вказівки

1. Компетенція ЄС: поняття, види і правові джерела. Предмет ведення та сфери діяльності ЄС. Загальний (внутрішній) ринок. Сфери політики. Економічний і валютний союз. Міжнародні відносини (міжнародні договори, участь у міжнародних конференціях, членство в міжнародних організаціях, дипломатичні відносини із зарубіжними країнами).

Правові джерела компетенції Європейського Союзу. Характер компетенції Європейського Союзу. Розмежування предмету ведення і повноважень між Європейським Союзом і державами-членами. Категорії компетенції Європейського Союзу відповідно до Лісабонського договору. Змішана компетенція ЄС та країн-членів. Виключна компетенція ЄС.

Механізм «просунутого співробітництва» як спосіб делегування державами-членами додаткової компетенції органам Союзу. Принципи просунутого співробітництва. Порядок здійснення просунутого співробітництва в рамках Європейського Союзу. Поняття «інститут» у праві Європейського Союзу. Система інститутів Європейського Союзу. Принцип єдності інституційного механізму Союзу. Особливості правового статусу інститутів Європейського Союзу.

2. Компетенція Європейського Союзу виступає однією з фундаментальних категорій теорії права ЄС. Дослідження процесів її формування, розвитку та сучасного стану виявляється для науковців однією з найбільш складних й актуальних проблем.

До питання визначення компетенції Європейського Союзу, її правової природи і структури, а також особливостей еволюції у своїх дослідженнях зверталися відомі спеціалісти з права Європейського Союзу та міжнародного права як у зарубіжній, так і у вітчизняній літературі, серед яких: І. Березовська, Р. Брей, С. Візеріл, Л. Ентін, А. Капустін, С. Кашкін, В. Кер - нез, В. Копійка, П. Крейг, Д. Ласок, О. Лукашева, В. Муравйов, А. Татам, О. Трагнюк, Д. Тромм, А. Фастовець, Р. Хорольський, Ю. Юмашев та ін. Безпосередньо компетенції Європейського Союзу та її еволюції присвятив своє дослідження В. Жбанков.

Компетенцію Європейського Союзу можна визначити як сукупність предметів відання, владних й інших повноважень з регулювання сфер суспільного життя, які визначені в установчих договорах та делеговані Союзу державами - членами.

Єдиним безпосереднім джерелом компетенції Європейського Союзу виступає його первинне право, а саме установчі договори інтеграційного об'єднання (Договір про Європейський Союз (далі – ДЕС) і Договір про функціонування Європейського Союзу (далі – ДФЕС)). У той самий час розвиток компетенції Євросоюзу може здійснюватися також і без внесення поправок до установчих договорів. Провідну роль у цьому процесі відіграє Суд ЄС шляхом здійснення тлумачення норм первинного та вторинного права Союзу.

3. Загальні риси компетенції Європейського Союзу були закладені ще у 1951 р. у Паризькому договорі, що заснував Європейське Співтовариство з вугілля та сталі, а подальший свій розвиток отримали після створення Європейського Економічного Співтовариства (1957 р.). Тим не менш, навіть Маастрихтським договором про створення Європейського Союзу 1993 р. чіткий розподіл повноважень між державами-членами ЄС та Союзом не передбачався. Це пояснювалося передусім складною правовою природою ЄС, яка є синтезом наднаціонального урядування та міжурядового співробітництва. Різний ступінь передачі суверенних прав у різних сферах, а отже, і різний характер співпраці держав зумовили утворення складної «трьохпопної структури ЄС», де в кожній з опор держави по-різному вирішували питання своєї співпраці. З установчих договорів до 2009 р. шляхом їх ретельного тлумачення можна було з'ясувати лише, які саме питання віднесені до паралельної, виключної та спільної компетенції (такі види компетенції виділяли у той час) держав-членів і Європейських Співтовариств, Європейського Союзу.

Як було зазначено, саме такі основоположні принципи, як принципи субси - діарності та пропорційності й принцип наділення повноваженнями, і покладені в основу розподілу повнова-

жень між ЄС і державами-членами та здійснення компетенції Євросоюзом. Відповідно до принципу наділення повноваженнями Союз має лише ту компетенцію, яка була йому надана державами-членами. Усі інші повноваження, безпосередньо не передані Союзу установчими актами, зберігаються за державами-членами. За цим принципом фактично дещо обмежується свобода дії Європейського Союзу, адже він самостійно не має можливості змінювати свою компетенцію, лише за ініціативи держав-членів.

Принципи субсидіарності та пропорційності визначають умови і порядок здійснення компетенції ЄС. Сутність принципу субсидіарності полягає в тому, що «за межами виключної компетенції усі передбачені повноваження здійснюються Союзом, якщо вони не можуть бути належним чином здійснені державами-членами». Іншими словами, Союз діє лише тоді та у такому обсязі, в якому держави-члени не можуть належним чином досягти цілей запропонованого заходу на центральному, регіональному або місцевому рівнях, а натомість це краще здійснити на рівні Союзу. Пропорційність передбачає, що при здійсненні діяльності ЄС його заходи ані за змістом, ані за формою не мають виходити за межі, необхідні для досягнення цілей Союзу.

Зміст вищезазначених принципів розкриває Протокол № 2 «Про застосування принципів субсидіарності та пропорційності». Протоколом передбачене зобов'язання Комісії проводити широкі консультації, перш ніж запропонувати законодавчий акт. Коли це доцільно, в таких консультаціях враховується регіональний та місцевий вимір запропонованих дій. Окрім того, відповідно до ст. 5 Протоколу, усі проекти законодавчих актів обґрунтовуються з огляду на принципи субсидіарності та пропорційності. А саме, законопроект має містити пояснення щодо відповідності принципам субсидіарності і пропорційності та супроводжувальні документи, в яких наведено обґрунтування фінансових і юридичних наслідків ухвалення акта, а крім того, підтвердження необхідності його ухвалення на рівні ЄС. Цікавим виявляється положення Протоколу щодо наділення національних парламентів держав-членів правом контролювати відповідність законопроектів ЄС принципам субсидіарності та пропорційності і направляти свої мотивовані висновки для врахування розробниками законопроектів. Окрім того, державам-членам і національним парламентам надано право на звернення до Суду ЄС із позовом стосовно порушення досліджуваних принципів.

5. Розглянувши основні принципи розподілу повноважень в ЄС, перейдемо до питання визначення видів компетенції Союзу. Класифікацію компетенції ЄС можна провести за декількома критеріями: за співвідношенням компетенції Європейського Союзу та компетенції держав-членів; за напрямом (спрямованістю) регулювання; за особливостями реалізації компетенції тощо.

Що стосується першого критерію, то з метою звести до мінімуму конфлікти компетенції всередині Союзу та більш ефективно розмежувати його предмети відання та повноваження від тих, що залишаються у держав-членів, Лісабонський договір вперше ввів поняття «категорії компетенції Союзу» та визначив зміст кожної з них. До таких категорій належать: виключна, спільна та доповнююча.

Першою категорією компетенції Союзу є його «виключна компетенція». В межах цієї компетенції, за загальним правилом, «лише Союз може здійснювати законодавчу діяльність й ухвалювати юридично обов'язкові акти» (ст. 2 ДФЄС). Іншими словами, до виключної компетенції інтеграційного об'єднання належать ті питання, в яких суверенні права у повному обсязі надані державами-членами європейським інституціям. Принцип субсидіарності в цій сфері не застосовується.

Сферами виключної компетенції Союзу є: митний союз; встановлення правил конкуренції, необхідних для функціонування внутрішнього ринку; монетарна політика – для держав-членів, валютою яких є євро; збереження морських біологічних ресурсів у рамках спільної політики в сфері рибальства; спільна торговельна політика (ст. 3 ДФЄС).

Союз також має виключні повноваження укладати міжнародні угоди, якщо укладання таких угод передбачене законодавчим актом Союзу або є необхідним для надання Союзу можливості здійснювати свої внутрішні повноваження, або тією мірою, якою їх укладання може вплинути на спільні правила або змінити їхній обсяг.

Майже всі інші сфери та напрями діяльності Євросоюзу віднесені до другої категорії його компетенції – «спільної компетенції». Стаття 4 Договору про функціонування Європейського Союзу відносить до таких сфер, наприклад, внутрішній ринок, соціальну політику, сільське господарство та рибальство, за винятком збереження морських біологічних ресурсів, довкілля, захист

прав споживачів, простір свободи, безпеки та справедливості, транспорт, енергетику тощо.

У тих випадках коли установчими договорами Союзу надано спільні з державами-членами повноваження в певній сфері, то і Союз, і держави-члени можуть здійснювати законодавчу діяльність і ухвалювати юридично обов'язкові акти в цій сфері. Однак держави-члени мають право здійснювати свої повноваження лише втому обсязі, « в якому Союз не застосовує свої повноваження» або «в якому Союз вирішив припинити здійснення своїх повноважень» (ч. 2 ст. 2 ДФЄС). Тим не менш, за будь-яких обставин, відповідно до принципу верховенства права Європейського Союзу, всі нормативно-правові акти останнього мають перевагу над внутрішнім законодавством держав-членів.

В окремих сферах, в яких найбільш важливим є збереження національної ідентичності держав-членів, Європейському Союзу все ж таки надано певні обмежені повноваження, які полягають у підтримці (також й у фінансовій) і координації заходів, здійснюваних на національному рівні, або сприянні їх здійсненню. У цих сферах Союзу не надано права проводити гармонізацію чи уніфікацію національного права. Виділення вищезазначених сфер і відповідних повноважень у третю категорію компетенції, так звану «доповнюючу компетенцію», стало ще однією з новел Лісабонського договору. Сутність даного виду компетенції визначена у ч. 5 ст. 2 ДФЄС:

«У певних сферах і згідно з умовами, встановленими в Договорах, Союз має повноваження вживати заходів, що підтримують, координують та доповнюють дії держав-членів, не заступаючи їхніх повноважень в цих сферах.

Юридично обов'язкові правові акти Союзу, ухвалені на підставі положень Договорів стосовно цих сфер, не тягнуть за собою гармонізацію законів або підзаконних актів держав-членів».

Сферами вказаної компетенції на європейському рівні є: охорона та зміцнення здоров'я людини, промисловість (підтримка конкурентоспроможності та допомога у модернізації промисловості), культура, туризм, освіта, професійне навчання, молодь та спорт, цивільний захист, адміністративне співробітництво (допомога державам-членам у виконанні права ЄС).

На завершення зазначимо, що протягом усієї історії існування Євросоюзу відбувається постійне встановлення все більш чітких критеріїв розмежування компетенції ЄС та компетенції держав-членів, демократизація та спрощення механізму реалізації компетенції Європейського Союзу (скорочення права вето, посилення ролі Парламенту в законодавчому процесі, підвищення ролі національних парламентів у процесі прийняття рішень тощо), постійне розширення предметної компетенції Союзу за рахунок нових сфер. Всі перелічені тенденції знайшли своє підтвердження й під час Лісабонських реформ.

Тема 5. Організаційний механізм Європейського Союзу. Рада Європейського Союзу та Європейський парламент. Правотворчі процедури в Європейському Союзі

1. Поняття «інститут» і «орган» у праві Європейського Союзу, особливості їх правового статусу. Трирівнева система керівних та інших інстанцій Європейського Союзу, утворена Лісабонським договором 2007 р.

2. Рада ЄС: склад, порядок формування та внутрішня організація. «Формації» Ради ЄС. Пост голови Ради ЄС: зміни, внесені Лісабонським договором 2007 р.

3. Порядок роботи та механізм прийняття рішень Радою ЄС. «Нова» кваліфікована більшість, супер кваліфікована більшість, блокуюча меншість і право вимагати повторного обговорення проекту акту Ради.

4. Повноваження Ради ЄС: обсяг і зміст. Відповідальність Ради ЄС.

5. Європейський парламент: чисельність і порядок вибору депутатів. Метод «спадної пропорційності» і загальні принципи виборчої процедури, що підлягає застосуванню до виборів в Європарламент.

6. Внутрішня організація Європарламенту: органи і посадові особи. Порядок роботи та способи прийняття рішень Європарламентом.

7. Функції Європарламенту.

8. Законодавчий процес: поняття, основні суб'єкти. «Звичайна» і «спеціальна» законодавчі процедури в Європейському Союзі.

Методичні вказівки

1. Європейський парламент (Європарламент) є одним з основних органів Європейського Союзу. У системі головних органів Європейського Союзу Європарламенту приділяється переважно консультативна та дорадча роль. Безпосередньо законотворчою діяльністю він не займається. У межах цього інституту проводяться дебати та слухання з всього спектру діяльності ЄС, висловлюються зауваження та пропозиції, надаються рекомендації державам-членам, а також таким органам, як Рада ЄС і Європейська комісія.

Європарламент обирається терміном на п'ять років. Депутати в Європарламенті працюють у складі груп з певною політичною ідеологією й не розділені за ознакою державної приналежності.

Пленарні сесії проводяться 12 разів на рік у Страсбурзі (Франція).

Фінансові та бюджетні повноваження. Здійснення бюджетних повноважень займає найбільше місце в роботі Європейського парламенту, особливо після того, як в 1970 р. були виділені так називані «власні кошти» та «обов'язкові витрати» Співтовариства. До цього бюджет Співтовариства складався із внесків держав-членів. Потрібно відзначити, що спочатку в договорах про створення Співтовариства було встановлено, що парламент міг тільки лише пропонувати зміни бюджету. Право ж прийняття бюджету належало Раді після консультації з Комісією. Починаючи з 1975 р. положення договору про порядок прийняття бюджету було змінено, і парламент отримав право відхилення бюджету в цілому. Скориставшись цим, парламент двічі – в 1980 р. і в 1985 р. відхилив бюджет у цілому, що, природно, створило значні труднощі в діяльності всіх інститутів Співтовариства та держав-членів. Останні звернулися зі скаргами в Суд Співтовариства для того, щоб домогтися затвердження бюджету 1986 р. Суд же підкреслив необхідність консенсусу в прийнятті бюджету між Радою та парламентом. Таким чином, тепер право встановлення бюджету належить фактично не тільки Раді, але й Європейському парламентові. Однак проблема розподілу між ними повноважень дотепер до кінця не врегульована.

Контрольні повноваження Європейського парламенту. Що ж стосується контрольних повноважень парламенту, то вони, як представляється, заслуговують на більшу увагу, тому що впливають на суспільну думку й контрольні дії, широко висвітлюються в пресі.

Ще в Договорах про створення Європейського співтовариства вказувалося, що Комісія зобов'язана давати усні або листовні відповіді на питання, що задають парламентом або його членами. Число питань, особливо письмових, постійно зростає. В 1969 р. було задано 505 письмових питань, в 1979 р. – 1977, в 1989 р. – 2972 письмових питань. Із цього числа 2628 питань, тобто 88%, було звернено до Комісії, 183 питання (ледве більше 6%) було задано Раді й 161 питання (близько 5%) – міністрам закордонних справ.

Усних питань задається значно менше (треба сказати, що питання називаються усними лише умовно. Всі вони задаються в писемній формі, а відповіді на них даються усно). В 1987 р. було задано всього 45 усних питань, з яких 35 було адресовано Комісії, 8 – Раді й 2 – міністрам закордонних справ.

Європейська рада – вищий орган політичного керівництва Європейського союзу. Його статусу і призначення визначено у установчому договорі. Відповідно до ст.4 Договору про ЄС «Європейська рада дає союзу необхідних його розвитку спонукальні імпульси яких і визначає йому загальні політичні орієнтири». Європейську Раду можна кваліфікувати як верховну інстанцію Союзу. Він лише приймає рішення, орієнтуючі розвиток Союзу, а й дозволяє виникаючі політичні колізії, зокрема, між інститутами, або якщо рішення був знайдено у межах Ради. Показова цьому плані формула, у ст.40а Ніщського договору, належить концепції просунутого співробітництва. У ньому записано, що члена Ради вимагатиме передачі спірного питання на Європейська рада як «вищу інстанцію».

До складу Європейської Ради входить керівництво держав і (чи) урядів держав – членів ЄС, які очолюють виконавчу гілку влади, і навіть голова Європейської комісії. Кожного члена Європейської ради під час проведення сесії супроводжує глава відомства закордонних справ, а Голову комісії – член комісії, який відає питаннями зовнішніх економічних зв'язків.

Рішення проведення періодичних зустрічей голів держав та (чи) урядів - членів Європейських співтовариств було офіціалізовано 1974 року на саміті НАТО у Фонтенбло мови у Франції. Керівники шести держав-членів вирішили зустрічатися щонайменше ніж тричі на рік до обго-

ворення найважливіших питань розвитку Сообществ. Регулярність проведення таких зустрічей мотивувалася, передусім, необхідністю координації й узгодження зовнішньополітичних зусиль, оскільки питання зовнішньої політики України перебували поза ведення Сообществ. Рішення саміту формально вони не мало юридично обов'язкового характеру. Приймаемое з урахуванням консенсусу, воно лише повідомляло комюніке про зустріч. Така процедура було використано щоб надати саміту особливого статусу, виключає його інкорпорацію до системи інститутів, передбачених установчими актами. Офіціалізація статусу періодичних зустрічей керівників держав-членів Сообществ і Голову Комісії було здійснено в 1986 року шляхом включення відповідного постанови в Єдиний європейський акт. Формула Єдиного європейського акта була повторена і трохи розширено в Договорі про Європейському союзі й відтворено в консолідованому тексті.

Рада Європейського Союзу (англ. Council of the European Union) – інституція Європейського Союзу, (Рада або Рада міністрів) головний орган ухвалення рішень в Європейському Союзі. До її складу входять по одному міністрові від кожної країни Союзу. Залежно від порядку денного, збираються міністри закордонних справ (Рада з загальних справ та зовнішніх відносин), економіки й фінансів (Екофін), сільського господарства тощо – загалом 9 конфігурацій Ради. Кількість засідань протягом року залежить від масштабів та інтенсивності законодавчого процесу в ЄС і політичних рухів того чи іншого особливого питання. Деякі конфігурації Ради збираються раз на місяць; інші – раз на півроку. Попри те, що склад Ради міністрів змінюється, це єдина інституція.

Керівництво в Раді здійснює країна-президент, яка змінюється щопівроку (президентство Європейського Союзу). Над підготуванням рішень Ради працюють близько 250 робочих груп і комітетів; вони виконують технічну роботу і передають документи в Комітет постійних представників, який здійснює політичну підготовку рішень. Організаційну роботу виконує генеральний секретаріат на чолі з генеральним секретарем Ради. Амстердамський договір зробив генерального секретаря Ради водночас і «Верховним представником» з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗБП), відтак роботою секретаріату опікується здебільшого його заступник.

Рішення в Раді ухвалюються голосуванням міністрів з держав-членів. Залежно від питання, що розглядається, застосовується один з трьох видів голосування: проста більшість (для процедурних питань); кваліфікована більшість (коли кожна країна має визначену «вагу» голосу) – застосовується за розгляду питань внутрішнього ринку, економічних справ і торгівлі; одностайне рішення – застосовується, зокрема, за розгляду питань про вступ нових членів, оподаткування, проблем СЗБП і правосуддя та внутрішніх справ.

Члени Комісії обираються на підставі їхньої загальної компетенції та відданості європейській справі з-поміж осіб, чия незалежність є поза сумнівом.

Під час виконання своїх обов'язків Комісія є абсолютно незалежною.

Починаючи з 1 листопада 2014 р., Європейська Комісія складатиметься з кількості членів (у тому числі й Голови, Верховного представника з питань закордонних справ і політики безпеки), яка відповідатиме/ кількості країн-членів ЄС. Термін службових повноважень членів Європейської Комісії становить п'ять років, після чого перебування їх на посаді може бути продовжене на наступний термін.

Порядок обрання членів Європейської Комісії визначається кожною країною самостійно.

Обраним членом Єврокомісії може бути тільки особа, яка є громадянином однієї з держав-учасниць ЄС. Крім того, на посаду членів Єврокомісії, як правило, обираються особи з числа політиків високого рангу, які мають значний досвід управлінської роботи та високий професійний рівень.

Член Комісії іде у відставку, якщо цього вимагає Голова. Беручи до уваги результати виборів до Європейського Парламенту та після проведення належних консультацій, Європейська Рада кваліфікованою більшістю подає Європейському Парламентові кандидатуру Голови Комісії. Цього кандидата обирає Європейський Парламент більшістю членів свого складу. Якщо кандидат не отримує необхідної більшості, Європейська Рада, діючи кваліфікованою більшістю, протягом одного місяця подає на розгляд Європейському Парламенту нову кандидатуру, яка проходить ту саму процедуру обрання.

Європейська Комісія складається з 24 Генеральних директоратів і 17 служб, які опікуються певною сферою політики і підпорядковуються одному з комісарів. Генеральні директорати, у свою

чергу, поділяються на директорати та сектори, які відповідають за певні напрямки роботи. Кожен Генеральний Директорат очолює Генеральний директор, який є відповідальним перед одним або декількома комісари.

Кількість і коло повноважень Генеральних директоратів і служб не збігаються з кількістю та повноваженнями комісарів. Отже, один комісар може мати у своєму підпорядкуванні декілька Генеральних директоратів, а коло обов'язків Генерального директора може поширюватись на кількох комісарів. Комісар може взагалі не мати «свого» Генерального директорату.

Загальна координація діяльності директоратів і служб Комісії забезпечується Генеральним секретаріатом, який також організовує щотижневі засідання Комісії. Генеральний секретаріат очолюється Генеральним секретарем, який є безпосередньо відповідальним перед Головою Комісії, бере участь в офіційних засіданнях Комісії, а також головує на регулярних засіданнях Генеральних директорів.

Тема 6. Європейська комісія. Європейська Рада та інші контрольні та консультативні органи Європейського Союзу. Фінансові установи. Європол та Євроюст

1. Європейська комісія: чисельний склад і порядок формування. Структура Європейської комісії.

2. Класифікація функцій Європейської комісії згідно з Лісабонським договором 2007 р. Політична відповідальність Європейської комісії.

3. Європейська рада – інститут політичної координації в рамках ЄС. Чисельний склад, порядок формування та проведення засідань Європейської ради. «Головування» в Європейській Раді.

4. Функції Європейської ради. Правові акти, прийняті Європейською радою: види, порядок і способи голосування.

5. Європейська рахункова палата: склад, порядок формування, внутрішня організація. Правовий статус аудиторів Рахункової палати. Повноваження Рахункової палати та порядок її реалізації.

6. Омбудсмен Європейського Союзу: порядок обрання та припинення його повноважень. Повноваження омбудсмена ЄС.

7. Європейський інвестиційний банк (ЄІБ): місце в організаційному механізмі ЄС, правовий статус. Основні напрями інвестиційної діяльності ЄІБ. Органи та посадові особи Банку.

8. Європол і Євроюст: місце в організаційному механізмі Європейського Союзу. Порядок формування, предмет ведення та функції Європолу та Євроюсту

Методичні вказівки

Європейська Комісія – виконавчий орган ЄС, який має досить обмежені повноваження та можливості втілювати політику ЄС. Вважається "двигуном європейської інтеграції", оскільки має майже виняткове право на законодавчу ініціативу. Саме до її компетенції належить переважна більшість ініціатив у сфері фінансів. Крім того, Комісія забезпечує нагляд за виконанням прийнятих рішень. Відповідно до своїх повноважень Комісія повинна:

- розробляти й пропонувати законодавчі акти;
- керувати запровадженням політики ЄС;
- розпоряджатися бюджетом;
- підтримувати зовнішні відносини;
- забезпечувати нагляд та контроль за дотриманням законів ЄС;
- вказувати шляхи та перспективи розвитку.

Отже, завдання Комісії ЄС стисло можна сформулювати так: ініціатива (підготовка законодавчих ініціатив, які після прийняття стають постановами та директивами, необхідних для досягнення певних цілей, виконання (забезпечує виконання положень договорів про ЄС) і контроль (гарантує виконання затверджених законопроектів). Відповідно до договору про ЄС Комісія несе відповідальність щодо управління фондами Співтовариства, що становлять частину його бюджету.

Комісія складається з двадцяти незалежних членів разом з президентом і п'ятьма віцепрезидентами. Як член колективного органу кожен член комісії керує одним або кількома напря-

мами діяльності (аналогічно міністру уряду) і відповідає за роботу певного адміністративного департаменту – генерального директорату, що працює з відповідною галуззю. Комісію призначають на п'ятирічний строк за згодою країн-членів, рішення про її призначення ухвалює Європейський Парламент. Комісії у її діяльності допомагає власний адміністративний апарат.

Європейський Парламент – одна з п'яти інституцій Європейського Союзу; пройшла шлях від спостерігача за органами найвищої влади до повноцінного парламенту демократичної держави. Сучасні повноваження Європейського Парламенту передбачають участь у законодавчому процесі, бюджетні процедури, участь у виборах Комісії і в процесі вироблення й ухвалення рішень, зокрема й надання згоди на асоціацію чи приєднання нових держав.

Починаючи з 1979 р., Європейський Парламент обирають прямим загальним голосуванням. Місця в ньому (626 до останнього розширення і 732 після) розподілені між країнами-членами відповідно до чисельності населення. Маастрихтська та Амстердамська угоди значно розширили права Європарламенту, який виконує такі основні функції:

- разом із Радою бере участь у законодавчому процесі через численні процедури (процедура спільного ухвалення рішень, процедура співпраці, узгодження, консультативний висновок тощо);

- контролює діяльність інституцій Союзу, затверджуючи склад Комісії (та через право висловлювати їй вотум недовіри), а також через письмові й усні запити, які він може адресувати Комісії та Раді;

- поділяє з Радою бюджетні повноваження, а саме: ухвалює річний бюджет та контролює його виконання.

Комісія, Рада та Парламент утворюють "інституційний трикутник", що відіграє ключову роль у прийнятті фінансових рішень у ЄС. Процес прийняття рішень у ЄС на перший погляд здається занадто ускладненим, проте закладений у ньому механізм перевірок і противаг є суттєвим для демократичного процесу, котрий має ґрунтуватися на відкритій дискусії, консультаціях і консенсусі.

Розроблення законопроектів починає Європейська Комісія з власної ініціативи або на прохання Європарламенту чи Європейської Ради міністрів, яка не може прийняти рішення без офіційної пропозиції з боку Комісії ЄС. Пропозиції надходять до Ради міністрів, а далі передаються до відповідних комітетів Європарламенту. У комітетах Європарламенту до проектів вносяться поправки і вони проходять попереднє обговорення перед тим, як про них буде повідомлено на черговому засіданні Парламенту. Водночас проекти передаються до економічного та соціального комітету, або комітету регіонів. Позиції парламенту та названих вище комітетів повідомляються Комісії ЄС, яка на їх основі вносить поправки до законопроекту. Далі проект рішення знову потрапляє до Європейської Ради міністрів і Європарламенту для другого читання, але попередньо розглядається на рівні комітетів, голосується на щомісячній пленарній сесії парламенту і повертається до Ради міністрів, яка і приймає остаточне рішення. У ході цього процесу Комісія ЄС може внести зміни або поправки до своєї пропозиції. Після прийняття рішення саме Європейська Комісія організовує контроль за виконанням.

"Інституційний трикутник" доповнюється ще двома важливими інституціями – Судом Європейського Союзу та Палатою аудиторів.

Суд Європейського Союзу – орган, створений у 1952 р. Договором про заснування Європейського об'єднання вугілля та сталі, який забезпечує дотримання права в ЄС. Оскільки Суд ЄС має надзвичайно великий обсяг обов'язків, Єдиний європейський акт (1987 р.) передбачив створення Суду першої інстанції – додаткового судового органу, покликаного "розвантажити" і максимально допомогти Суду ЄС виконувати його основну функцію. Отже, Суд ЄС та Суд першої інстанції втілюють судову гілку влади Євросоюзу.

Суд розглядає суперечки між державами-членами, між Союзом і країнами ЄС, між інститутами, фізичними особами або спільними органами і Союзом; готує експертні висновки і відповідає за попередні рішення (за клопотанням національного суду); висловлює свою думку щодо міжнародних угод. Хоча суд не наділений примусовими повноваженнями, в переважній більшості випадків сторони виконують рішення суду, спираючись на концепцію дотримання спільних інтересів.

Рахункова палата (Палата аудиторів) – колегіальний орган, заснований 1975 р., який забезпечує зовнішній контроль спільних європейських фінансів і консультативний розгляд бюджетних

проектів ЄС.

У сфері бюджетного планування значну роль відіграють дорадчі органи ЄС – Європейський економічний і соціальний комітет (виражає позиції громадянського суспільства з соціальних та економічних питань) та Комітет регіонів (виражає позицію регіональних та місцевих органів влади).

Комітет регіонів – консультативний орган, створений у 1993 р. у рамках Маастрихтського договору, який забезпечує представництво регіональних та місцевих спільнот у процесі прийняття рішень ЄС. Завдяки створенню Комітету регіонів регіональні та місцеві органи отримали можливість брати участь у діяльності ЄС, щоб просувати спільні інтереси та за необхідності представляти і лобіювати їх врахування на рівні Союзу.

Комітет регіонів, який є за своєю суттю дорадчою інституцією, здійснює систематизацію та концентроване представництво регіональних і місцевих інтересів у законотворчому процесі ЄС. Комітет регіонів функціонує як допоміжна інституція, з якою мають консультуватись Рада, Комісія та Європейський Парламент насамперед з питань, які безпосередньо зачіпають інтереси регіонів. Без консультацій з комітетом не вирішуються питання освіти, культури, охорони здоров'я, фондів регіонального розвитку, проектування транс'європейських мереж. Консультативні повноваження Комітету регіонів було поширено на подальші напрями політики Співтовариства, зокрема питання, пов'язані із забезпеченням зайнятості, а також на соціальну й екологічну політику після укладення Амстердамського договору.

Європейський інвестиційний банк створено у 1958 р. відповідно до Договору про Європейське економічне співтовариство. Відповідно до ст. 267 Договору основне завдання Банку полягає у сприянні за допомогою своїх власних ресурсів і доступу на ринок капіталу збалансованому та стійкому розвитку спільного ринку. Це означає, що Банк переважно має діяти як джерело інвестиційних ресурсів для проектів, які сприяють досягненню певних цілей ЄС. Банк працює на некомерційній основі, уповноважений давати позики та гарантії для полегшення фінансування трьох типів проектів у всіх секторах економіки:

- 1) проектів для розвитку найменш розвинутих регіонів ЄС;
- 2) проектів для модернізації або конверсії підприємств, розвитку підприємницької діяльності в нових галузях, які є пріоритетними з огляду на прогресивне функціонування спільного ринку;
- 3) проектів, що мають спільний інтерес для декількох країн-членів (підтримка проектів загальноєвропейського масштабу в галузях транспорту, зв'язку, охорони навколишнього середовища, енергетики).

Фінансові ресурси Банку складаються з оплаченої частини статутного капіталу, накопичених резервів, а також запозичених коштів. Проекти, в які Банк вкладає гроші, мають відповідати певним критеріям, а саме:

- сприяти виконанню завдань ЄС, зокрема підвищувати конкурентоспроможність європейської промисловості та малих підприємств, стимулювати розвиток інформаційних технологій;
- здійснюватись переважно на користь найвідсталіших регіонів;
- залучати інші джерела фінансування.

Отже, ЄС поступово трансформується з міжнародної організації, з економічного та політичного союзу західноєвропейських країн в об'єднання держав з єдиною валютою, громадянством, кордонами, єдиною зовнішньою і внутрішньою політикою.

Змістовий модуль 2. Інституційний механізм

Тема 7. Судова система Європейського Союзу.

1. Судова система Європейського Союзу: загальні принципи побудови. Основні ланки судової системи Союзу. Реформа судоустрою і процесу у Лісабонському договорі 2007 р.

2. Суд ЄС: склад і порядок формування. Особливості статусу генеральних адвокатів. Гарантії незалежності членів Суду ЄС. Пленум і палати Суду ЄС. Керівні посадові особи, секретар і апарат Суду ЄС.

3. Організація роботи і прийняття рішень у Суді ЄС. Особливості процедури в Суді ЄС. Основні процесуальні стадії, їх цілі і зміст. Принцип таємниці дорадчої кімнати.

4. Юрисдикція Суду ЄС. Справи прямої юрисдикції. Преюдиціальні запити національних судів. Попередній контроль міжнародних договорів ЄС і інші категорії справ, що розглядаються Судом ЄС.

5. Правовий статус Трибуналу. Ніццький договір 2001 р. і розширення юрисдикції Трибуналу.

6. Судові палати (спеціалізовані суди): порядок створення і наділення їх юрисдикційними повноваженнями. Юрисдикція суду по справах публічної служби ЄС.

Методичні вказівки

1. Триланкова судова система ЄС:

- Суд;
- Трибунал;
- спеціалізовані судові палати.

1) Суд має статус найвищого судового органу ЄС.

За ним в основному зберігається преюдиціальна юрисдикція (тлумачення та застосування Договорів). Він виконує функції касаційного та конституційного судів.

До складу Суду входить один суддя від кожної держави-члена. Судові допомагають Генеральні адвокати.

2) Трибунал розглядає в межах своєї юрисдикції справи по першій інстанції. Або в касаційному порядку справи, дозволені спеціалізованим судом.

До складу Трибуналу входять 28 суддів.

Члени Трибуналу можуть залучатися до здійснення функцій генерального адвоката.

Роль генерального адвоката полягає в тому, щоб публічно, з повною неупередженістю і повною незалежністю, представляти вмотивовані висновки по деяких справах, внесеним на розгляд Трибуналу, в цілях сприяння останньому у виконанні його завдання.

Член Трибуналу, залучений до здійснення функції генерального адвоката в якій-небудь справі, не може брати участь в ухваленні рішення по цій справі.

3) спеціалізовані трибунали – розглядають окремі категорії правових спорів (службові, у сфері інтелектуальної власності та ін.).

Трибунал у справах публічної служби Європейського Союзу

До складу Трибуналу по справах публічної служби входять 7 суддів. На запит Суду Рада може збільшити число суддів.

Судді призначаються на шестирічний термін. Судді, чиї повноваження закінчилися, можуть бути призначені знову.

Суд Європейського Союзу згідно з Договорами:

- приймає рішення у справах за позовами, які подають держава-член, установа, фізична або юридична особа;

- на звернення судів або трибуналів держав-членів виносить попередні рішення щодо тлумачення законодавства Союзу або чинності актів, ухвалених установами;

- приймає рішення в інших справах, як встановлено в Договорах.

2. Суд ЄС виконує дві основні функції:

· перевіряє на відповідність договорам документи, видані європейськими інституціями та урядами;

· тлумачить право Спільноти на запит національних судів.

Суд ЄС є вищою судовою інстанцією Євросоюзу, яка покликана забезпечувати додержання законності при тлумаченні та застосуванні положень Угоди про ЄС.

Суд рідко засідає у повному складі. Як правило, Суд засідає у складі 13 суддів так званої «Великої палати» або палат з 5 чи 3 суддів.

У своїй діяльності Суд ЄС виконує функції міжнародного, конституційного і частково адміністративного суду.

Як міжнародний суд він розв'язує суперечки між державами-членами, які стосуються об'єкта установчої угоди, а також між державами-членами та інститутами ЄС.

До держави-члена, яка не виконує рішень Суду ЄС, Суд може застосовувати санкції у формі

одноразових сплат або штрафів.

Виконуючи роль конституційного суду, Суд ЄС розглядає законність актів, прийнятих спільно Європарламентом і Радою, актів Ради, Комісії та Європейського центрального банку, які не належать до рекомендацій та висновків, а також актів Європарламенту, що мають правові наслідки для третіх сторін.

Суд ЄС також уповноважений робити висновки щодо відповідності міжнародних угод, які укладають між ЄС та 3-ми країнами чи міжнародними організаціями.

Виконуючи функції адміністративного суду, Суд ЄС має юрисдикцію в будь-якому спорі між ЄС та його службовцями, а також у разі розв'язання спорів, що стосуються відшкодування збитків, заподіяних інститутами ЄС чи його службовцями при виконанні ними своїх обов'язків.

3. Трибунал Суду ЄС розглядає в межах своєї юрисдикції справи по першій інстанції. Або в касаційному порядку справи, дозволені спеціалізованим судом.

Основною метою створення Трибуналу було розвантажити Суд від надмірної кількості справ, створити ще одну інстанцію з метою посилення захисту прав та інтересів осіб, що дало змогу Суду зосередитись на питаннях однакового застосування права ЄС в країнах-членах ЄС, а також його тлумачення.

До складу Трибуналу входять 28 суддів, які призначаються на 6 річний термін із правом повторного призначення на цю посаду за спільною згодою урядів держав-членів.

Судді призначаються з числа осіб, незалежність яких не підлягає сумніву, і які мають кваліфікацію, необхідну для призначення на найвищі судові посади у відповідних країнах або які є компетентними юристами.

Члени Трибуналу можуть залучатися до здійснення функцій генерального адвоката.

Роль генерального адвоката полягає в тому, щоб публічно, з повною неупередженістю і повною незалежністю, представляти вмотивовані висновки по деяких справах, внесеним на розгляд Трибуналу, в цілях сприяння останньому у виконанні його завдання.

Член Трибуналу, залучений до здійснення функції генерального адвоката в якій-небудь справі, не може брати участь в ухваленні рішення по цій справі.

Кожні 3 роки відбувається оновлення половини складу суду. Судді обирають з-поміж себе голову Трибуналу, а також голів судових палат терміном на 3 роки.

Структурно Трибунал поділяється на 8 судових палат, які функціонують у складі 3 або 5 суддів. Особливо важливі чи складні справи можуть розглядатись Великою Палатою, що складається із 13 суддів, або навіть у повному складі Трибуналу (28 суддів). Більшість справ слухаються палатою у складі 3 суддів.

Трибунал має власний секретаріат, однак для адміністративних чи мовних потреб він використовує служби Суду ЄС.

До юрисдикції Трибуналу належить розгляд таких справ у якості першої інстанції:

- позови фізичних і юридичних осіб щодо дій чи бездіяльності інституцій, органів чи агентств ЄС;
- позови держав-членів ЄС проти Європейської Комісії;
- позови держав-членів ЄС щодо актів Ради ЄС у сфері допомоги державам;
- патентні спори;
- розгляд апеляції з питань права щодо рішень Суду публічної служби ЄС, а також інших спеціалізованих судів чи трибуналів ЄС.

Тема 8. Правовий режим внутрішнього ринку Європейського Союзу.

1. «Основні свободи» внутрішнього ринку: поняття, сутність, юридичне закріплення.

Позитивна і негативна інтеграція.

2. Принцип вільного руху товарів: поняття, зміст. Скасування мита і зборів з рівнозначним ефектом усередині Європейського Співтовариства. Заборона на дискримінаційне внутрішньодержавне оподатковування. Заборона на кількісні обмеження і на заходи з рівнозначним ефектом. Виключення з принципу вільного руху товарів.

3. Принцип вільного руху робочої сили: поняття, зміст. Рівність у праві на працевлаштування. Рівність умов праці. Виключення з принципу вільного руху робочої сили

(застереження про публічний порядок, громадську безпеку і здоров'я населення; застереження про державних службовців).

4. Свобода заснування. Право фізичних осіб на підприємницьку діяльність. Право на підприємницьку діяльність юридичних осіб.

5. Принцип вільного надання послуг: поняття, зміст.

6. Принцип вільного руху (переміщення) капіталу. Історія розвитку принципу вільного руху капіталу. Форми реалізації принципу вільного руху капіталу на сучасному етапі: свобода руху капіталу між державами-членами; свобода руху капіталу між державами-членами і третіми країнами. Виключення з принципу вільного руху капіталу.

7. Принцип свободи платежів: поняття, зміст.

Методичні вказівки

Внутрішній режим є основою, ядром навколо якого розвивається і право Європейського Союзу і сам Європейський Союз.

Всі чотири свободи перераховані в тексті договору про Європейське Співтовариство, який став фундаментом Європейського Союзу. Відступ «с» п.1, ст.3 Договору говорить про те, що для здійснення поставлених цілей діяльність Сп-ва має включати:

- а. вільний рух товарів;
- б. вільний рух осіб;
- в. вільний рух послуг;
- г. вільний рух капіталу;

В Договорі сказано, що ці свободи є основними компонентами внутрішнього ринку ЄС, його фундаментом.

Термін «свободи» має декілька значень:

По-перше, кожна із цих свобод є принципом внутрішнього ринку, без якого він не зміг би існувати.

По друге, кожна із свобод означає певне суб'єктивне право громадян ЄС, а також, в деяких випадках, і іноземців.

По-третє, цей термін означає не тільки власне свободу здійснювати ті чи інші дії, але й весь комплекс прав і обов'язків, пов'язаних з такою свободою і закріплених в нормативних актах Союзу.

Нормам комунітарного права, які регулюють ці свободи властиві принципи прямої дії.

2. Вільний рух товарів.

Створення спільного ринку вимагало ліквідації митних перешкод у торгівлі між державами-членами, а також різноманітних нетарифних бар'єрів: технічних, фіскальних та фізичних. Митні бар'єри було остаточно скасовано у І половині 1968р. 1 липня 1968 року було встановлено спільний митний тариф щодо третіх країн.

Згідно з ст.23 Договору митний союз ЄС складається із двох рівнозначних компонентів:

1. заборони як експортного так і імпорного мита, усіх зборів еквівалентних їм, а також кількісних обмежень між державами-членами;
2. прийняття спільного митного тарифу, тобто єдиної системи регулювання експортно-імпортних операцій з третіми країнами.

Кількісні обмеження і дії рівнозначні їм в праві ЄС.

Ст. 28 і ст. 29 Договору забороняє кількісні обмеження (квоти) на експорт та імпорт товарів між державами-членами, а також дії рівнозначні їм.

Визначення дій, які мають ефект рівнозначний кількісним обмеженням були визначені Комісією на основі рішень Суду (ЄСП). У справі *Procureur de Roi v. Dassonville* Суд постановив, що Бельгія не мала права забороняти імпорт із Франції шотландського віскі у якого відсутній сертифікат походження, оскільки віскі уже на законних підставах знаходилось у вільному обігу у Франції. Рішення Суду кваліфікувало дії, що мають ефект рівнозначний кількісним обмеженням, як будь-які торгові правила, прийняті державами-членами, які здатні прямо чи опосередковано, зараз чи потенційно ускладнювати торгівлю в середині Сп-ва. В цій же справі Суд визнав, що торгові правила, які приймаються державами-членами для захисту споживачів, повинні бути розум-

ними, не ускладнювати торгівлю між державами-членами, бути доступними усім громадянам Єва.

Інше рішення Суду відоме як *Cassis de Dijon* (1979 р.). Суд розглядав протест на ріш

3. Вільний рух осіб.

Право на вільне пересування на території Європейського Союзу мають насамперед громадяни держав-членів, котрі: є найманими працівниками, створюють компанії, користуючись свободою підприємництва, або надають послуги на території Співтовариства.

Свобода руху працівників включає права на:

- прийняття запропонованої праці,
- вільне пересування з цією метою територією держав-членів Співтовариства,
- перебування водній з держав-членів Співтовариства з метою знайти там роботу,
- поселення на території однієї з держав-членів Співтовариства після знаходження роботи.

Наймані працівники, працівники вільних професій, особи, що займаються підприємництвом або надають послуги, а також їх сім'ї мають право на працю, поселення, проживання, соціальний захист та мінімальну допомогу для інтеграції в суспільство обраної ними держави-члена.

Проте, вищезгадані права не поширюються на зайнятість у державній адміністрації. Іноземці не мають права керувати державними органами і виконувати функції публічно-правового характеру.

Право на вільне пересування та проживання на території держав-членів мають не лише економічно активні особи (ті, що працюють або шукають працю) та їх сім'ї, але такожі студенти, пенсіонери та інші громадяни держав-членів, за умови, що у них є достатньо засобів на утримання (з пенсій чи інших джерел доходу) та медичне страхування. Замінімум засобів на утримання вважають такий розмір доходу, нижче якого громадянам приймаючої держави належить право на соціальну допомогу.

4. Вільний рух послуг.

Ця свобода визначена ст. 49 Договору: «В рамках положень ... заборонено обмежувати свободу надавати послуги в межах Союзу громадянам держав-членів, які здійснюють підприємницьку діяльність на території держави-члена, з інших підстав ніж для громадян країни, в якій реалізується призначена послуга».

Ст. 50 Договору визначає наступні види послуг:

- а. діяльність промислового характеру;
- б. діяльність торгівельного характеру;
- в. діяльність ремісників;
- г. діяльність осіб вільних професій.

Тлумачення Судом ст. 49 Договору свідчить про те, що Суд визнає, що згідно цієї норми, держави-члени зобов'язані скасувати будь-які правила, які встановлюють дискримінаційні норми між іноземними громадянами ЄС, що надають послуги на їх території і своїми громадянами. Це положення розповсюджується як на фізичні так і на юридичні особи, крім некомерційних.

Виконання послуг є обмеженим учасі і повинно в який-небудь спосіб перетинати один з внутрішніх кордонів Співтовариства. Наприклад, особа діє на підставі законодавства про вільний рух послуг, коли вона надає послуги на території однієї держави, а постійно проживає на території іншої держави-члена. Надання послуг постійного характеру у якій-небудь з держав-членів (наприклад, професія лікаря чи юриста) пов'язане із здійснюванням економічної діяльності і регулюється законодавством про свободу підприємництва. Наприклад, якщо німецький перукар відкриває перукарню у Парижі, він діє на підставі законодавства про свободу підприємництва, проте, якщо він має перукарню у Берліні, а у Парижі виконує одноразову послугу (наприклад, стрижку), він діє на підставі законодавства про вільний рух послуг.

Свобода руху послуг включає три випадки:

- виконавець послуг вирушає на певний час до країни клієнта, щоб виконати послугу у іншій державі-члені ЄС (наприклад, послуги юристів, лікарів, перукарів)
- клієнт вирушає до країни виконавця послуги та користується його послугами (наприклад, туриста)

• виконавець і клієнт залишаються у своїх країнах, і лише послуга перетинає кордон (наприклад, телевізійна програма)

Лібералізація ринку послуг у Співтоваристві відбувалася повільно. У її початкових фазах були спроби гармонізувати існуюче в державах-членах законодавство про надання послуг. Проте, така гармонізація виявилася надзвичайно важкою та могла б тривати дуже довго. Тому було вирішено запровадити принцип взаємного визнання національних стандартів і правил, а гармонізацією нарівні прав Співтовариства були охоплені лише основні норми.

Тема 9. Інтеграція України до Європейського Союзу: правові засади Розвиток відносин між Україною та ЄС: етапи і напрямки.

1. Система угод між Україною та ЄС. Угода про партнерство та співробітництво (УПС): загальна характеристика та основний зміст. Угоди, укладені на основі УПС.

2. План дій Україна – ЄС: структура та зміст.

3. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС: правовий механізм.

4. Сучасна стратегія інтеграції України в ЄС. Перспективи подальшого розвитку правового регулювання взаємовідносин (спрощення візового режиму, створення зони вільної торгівлі тощо).

5. «Порядок денний асоціації Україна-ЄС» та Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

6. Європейська політика сусідства: основні напрямки та інструменти. Європейська політика сусідства та Україна. «Східне партнерство».

Методичні вказівки

Європейське інтеграційне об'єднання – це об'єднання груп розвинутих країн, які взаємодіють, торгують та переміщують в серединні угруповання товари, послуги, фактори виробництва та робочу силу. Тобто це є зоною вільної торгівлі, але не просто зоною вільної торгівлі а розширеною, оскільки саме розширена ЗВТ пропонує такий спектр мобілізації. Україна прагне дану ЗВТ вже досить довгий час для подальшого розвитку країни.

Взагалі відносини України ЄС були започатковані після здобуття незалежності України. Тоді вперше і пролунав заклик Євросоюзу до України підтримувати із державами – членами відкритий діалог та відкриті стосунки.

Позиція України щодо Євросоюзу була сформована вперше на законодавчому рівні в Основних напрямках зовнішньої політики України, що були схвалені Верховною Радою України 2 липня 1993 р. Починаючи із цього моменту Україна почала тяжіти до європейського інтеграційного об'єднання і від того моменту намагалась все ж таки приєднатись до ЄС, ці намагання ми можемо спостерігати і до сьогоднішнього дня.

Слід також підкреслити перспективи для України після вступу до ЄС:

1. Політичні перспективи – передбачають стабільність політичної системи, сприйняття України як важливого суб'єкта політичних відносин

2. Економічні перспективи – передбачають забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу, а також впровадження стандартів ЄС у виробництві

3. Соціальні перспективи – мають на меті формування середнього класу та проведення реформування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту.

Проте, також виділяють недоліки від вступу до ЄС:

1. Політичні недоліки несуть із собою часткову втрату суверенітету та підпорядкування територій органам ЄС, невизначеність стратегії розвитку, що також не дуже добре вплине на економічний стан, оскільки між країнами ЄС існує в деякій мірі висока конкуренція в деяких галузях, а також негативним чинником буде погіршення взаємин із країнами СНД.

2. Економічні недоліки – передбачають втрату конкурентоспроможності певних галузей, складність переходу на європейський рівень цін, квотування певних видів товарів

3. Соціальні недоліки – це ускладнення візового режиму із східними сусідами. Щодо загроз від вступу України до ЄС їх виділяють – політичні, економічні та соціальні. Політичні загрози – це небезпека втягнення України в конфлікт цивілізацій між Заходом і мусульманським світом. Економічні загрози – передбачають можливе переміщення до України шкідливих виробництв, вико-

ристання України як сировинного придатку, використання України як дешевої робочої сили. Соціальні загрози несуть на меті поглиблення демографічного спаду, незаконна міграція та вплив кадрів [4].

Ще однією проблемою інтеграції України до ЄС є не підготовлене до європейських стандартів українське законодавство. Повинна здійснитись адаптація українського законодавства із європейським, це має здійснюватися за рахунок реформування української правової системи та поступове приведення її у відповідність із європейськими стандартами. Ця адаптація повинна охопити усі сфери права, такі як : приватне, митне, трудове, фінансове, податкове законодавство, законодавство про інтелектуальну власність, охорону праці, життя та здоров'я, навколишнього середовища та багато іншого.

Розвиток відносин з Європейським Союзом у довгостроковій перспективі має залишатися одним із пріоритетів зовнішньоекономічної політики України. Основні зусилля мають спрямовуватися на інтеграцію України у загальноєвропейський економічний простір шляхом розширення доступу українських товарів на європейські ринки, ліквідацію економічних бар'єрів у торгівлі та поглиблення виробничої кооперації, гармонізацію економічного законодавства у відповідності до стандартів ЄС і СОТ та створення економічних і правових передумов для створення зони вільної торгівлі Україна – ЄС.

Таким чином, перспектива інтеграції у ЄС України залежить значною мірою від вирішення ряду економічних проблем.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

До самостійної роботи студентів щодо вивчення дисципліни включаються:

1. Обов'язкове знайомство з науковою літературою відповідно зазначених у програмі тем;
2. Внесення до конспекту розгорнутого плану відповіді на встановлені питання до кожного семінарського заняття, згідно програми курсу.
3. Обов'язкове конспектування матеріалів до тем, винесених на самостійний розгляд студентів, згідно тематичного плану дисципліни;
4. Консультації з викладачем протягом семестру.
5. Пошукова робота з Інтернет-ресурсами.
6. Підготовка до між семестрового контролю.
7. Підготовка до заліку та іспиту.

Виконуючи самостійну роботу, студент знайомиться з рекомендованою в робочій програмі курсу літературою, яку він бере в бібліотеці чи в Інтернет ресурсах. Прочитані матеріали студент акумулює у власному конспекті у вигляді коментарів та нотаток до кожного пункту плану семінарського заняття та до окремих тем, винесених в робочій програмі на самостійне ознайомлення.

Конспект із виконаним завданням подається викладачу на перевірку під час проведення відповідного семінарського заняття, або в інший, визначений викладачем час.

Загальний підсумок самостійної роботи з вивчення курсу студент показує під час складення підсумкового контролю.

Питання для самостійної роботи студента:

1. Ідея інтеграції Європи в історії політико-правової думки.
2. Створення Ради Європи.
3. Формування і процес розвитку основних європейських інституцій.
4. Права людини у період створення Ради Європи.
5. Основні віхи загальноєвропейського інтеграційного процесу. Падіння Берлінської стіни та початок нового етапу загальноєвропейської інтеграції. Географічне розширення Ради Європи.
6. Історія розробки та ратифікації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.
7. Зміст і структура Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Основні протоколи до неї.
8. Сфера дії Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Територіальна дія. Застереження та тлумачення.
9. Місце Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод у правовому та політичному контексті.
10. Основні права і свободи, що захищаються Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.
11. Правові підстави діяльності Європейського Суду з прав людини: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Регламент Європейського Суду з прав людини.
12. Статус Суду. Реформування Європейського Суду з прав людини та створення єдиного судового органу.
13. Характер діяльності Суду. Юрисдикція Суду.
14. Правила звернення в Європейський Суд з прав людини.
15. Міждержавні скарги.
16. Характер індивідуальних скарг у Європейський Суд з прав людини.
17. Процедура розгляду справ у Суді. Розгляд справ по суті. Рішення Суду.
18. Права, що підпадають під захист Європейської соціальної хартії 1961 р. Права, гарантовані Додатковим протоколом 1988 р. Переглянута Європейська соціальна хартія 1996 р.
19. Основні гарантії – зобов'язання щодо прав, які підпадають під захист Європейської соціальної хартії.

20. Система контролю за дотриманням Європейської соціальної хартії. Обмеження щодо застосування Європейської соціальної хартії. Зв'язок між Європейською соціальною хартією та національним правом.

21. Принципи та стандарти Ради Європи у сфері захисту прав меншин.

22. Рамкова конвенція про захист національних меншин 1995 р. – перший в історії Європи юридично зобов'язуючий багатосторонній акт про захист національних меншин.

23. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин 1992 р.

24. Проблеми розвитку системи правового захисту національних меншин у законодавстві України.

25. Основні пріоритети та напрямки діяльності Ради Європи у сфері демократизації місцевого самоврядування у державах-членах.

26. Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 р.

27. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями 1980 р.

28. Конвенція про участь іноземців у громадському житті на місцевому рівні 1992 р.

29. Рада Європи та збереження, розвиток європейської культури. Зобов'язання держав-членів у сфері збереження та розвитку європейської культури.

30. Європейська культурна конвенція 1954 р.

31. Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи 1985 р.

32. Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини 1969 р. (переглянута у 1992 р.).

33. Політика Ради Європи у сфері освіти. Основні напрямки співробітництва держав-членів у цій сфері.

34. Європейська конвенція про академічне визнання університетських кваліфікацій 1959 р.

35. Конвенція про визнання учбових курсів, дипломів про вищу освіту і вчених ступенів у державах регіону Європи 1979 р.

36. Конвенція про визнання кваліфікацій по вищій освіті в європейському регіоні 1997 р.

37. Велика хартія університетів (Magna Charta Universitatum) 1988 р.

38. Основні напрямки діяльності Ради Європи у сфері ЗМІ. Пріоритети реформування ЗМІ у державах-членах.

39. Діяльність Ради Європи у сфері демократизації ЗМІ.

40. Політико-правове забезпечення діяльності ЗМІ у демократичному суспільстві: стандарти Ради Європи.

41. Декларація про свободу вираження поглядів та інформації 1982 р.

42. Європейська конвенція про транскордонне телебачення 1989 р.

43. Рекомендації Комітету Міністрів у сфері ЗМІ.

44. Інтеграція в Раду Європи як фактор створення єдиного загальноєвропейського правового простору. Роль Ради Європи у розширенні співробітництва держав-членів у сфері права.

45. Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 р.

46. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом 1977 р.

47. Європейська конвенція про взаємну допомогу в кримінальних справах 1959 р.

48. Конвенція про передачу засуджених осіб 1983 р.

49. Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, отриманих злочинним шляхом 1990 р.

50. Європейська конвенція про громадянство 1997 р.

51. Історія інтеграції України в Раду Європи.

52. Правові та політичні зобов'язання України як повноправного члена Ради Європи. Стан виконання Україною прийнятих зобов'язань.

53. Участь України у договорах Ради Європи.

54. Порівняльно-правовий аналіз Конституції України та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

55. Перспективи подальшої інтеграції України у європейські структури.

ЗРАЗКИ ТЕСТІВ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ

1. Які з нижченаведених країн не відносяться до країн-засновників Європейського Союзу?
 - а) Люксембург
 - б) Данія
 - в) Нідерланди
 - г) Бельгія

2. Коли був підписаний Договір про Європейський Союз?
 - а) 18 квітня 1951 р.
 - б) 7 лютого 1992 р.
 - в) 25 березня 1957 р.
 - г) 8 квітня 1965 р.

3. Договір про заснування Європейського об'єднання вугілля і сталі було підписано ... терміном ...
 - а) 18 квітня 1951 г. ... до 2012 р.
 - б) 25 березня 1957 г. ... до 2002 р.
 - в) 18 квітня 1958 г. ... безстроковий
 - г) 18 квітня 1951 ... до 2002 р.

4. Який з органів ЄС відповідно до Лісабонського договору 2007 р. став повноцінним інститутом Союзу?
 - а) Європейський омбудсмен
 - б) Європол
 - в) Європейська рада
 - г) Євроюст

5. «Неполітичним» інститутом Європейського Союзу є:
 - а) Рахункова палата
 - б) Європейська Комісія
 - в) Рада міністрів ЄС
 - г) Європейський парламент

6. За загальним правилом Європарламент приймає рішення:
 - а) 1/3 поданих голосів
 - б) 2/3 поданих голосів
 - в) 3/5 поданих голосів
 - г) простою більшістю голосів

7. Хто розробляє проект порядку денного пленарних засідань Європарламенту?
 - а) Голова
 - б) Квестори
 - в) Конференція голів
 - г) Бюро

8. Європейський омбудсман обирається Європарламентом строком на:
 - а) 1 рік
 - б) 2,5 року
 - в) 3 роки
 - г) 5 років

9. У якому місті розміщена штаб-квартира Європолу?
 - а) Брюссель

- б) Люксембург
- в) Гаага
- г) Страсбург

10. Яка кількість генеральних адвокатів в Суді Справедливості відповідно до Лісабонського договору 2007р.?

- а) шість
- б) вісім
- в) одинадцять
- г) по одному від кожної держави-члена

11. У якому правовому акті вперше було офіційно визнано громадянство Європейського Союзу?

- а) Договір про заснування Європейського Співтовариства 1957 р.
- б) Договір про Європейський Союз 1992 р.
- в) Хартія Європейського Союзу про основні права 2000 р.
- г) Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 р.

12. Вибори депутатів до Європарламенту у всіх державах-членах проводяться протягом:

- а) 1-2 днів
- б) четверга по неділю одного тижня місяця
- в) двох тижнів місяця
- г) одного місяця

13. До судової системи Європейського Союзу не входить:

- а) Суд
- б) Спеціалізовані трибунали
- в) Європейський суд з прав людини
- г) Суд Справедливості ЄС

14. Яка підтримка громадян ЄС необхідна для громадянської ініціативи - зміни законодавства ЄС відповідно до Лісабонського договору?

- а) пів мільйона громадян ЄС
- б) 1 мільйон громадян ЄС
- в) 2 мільйони громадян ЄС
- г) 3 мільйони громадян ЄС

15. Яким планом передбачалося створення Європейського об'єднання вугілля і сталі?

- а) Планом Бріана
- б) Планом Черчилля
- в) Планом Маршала
- г) Планом Моне-Шумана

16. Яка з Європейських інституцій має власний статут?

- а) Рада міністрів ЄС
- б) Європейський парламент
- в) Європейська комісія
- г) Суд Європейського Союзу

17. Який з інститутів ЄС дає дозвіл на вступ до Європейського Союзу нових держав-членів?

- а) Європейська комісія
- б) Європейський парламент
- в) Рада міністрів ЄС

г) Суд Європейського Союзу

18. Який термін давності для подачі скарги до Європейського омбудсмена?

- а) 1 рік
- б) 2 роки
- в) 3 роки
- г) 5 років

19. Яким інститутом ЄС можуть бути відсторонені від посади члени Рахункової палати?

- а) Європейським парламентом
- б) Євроюстом
- в) Судом
- г) Рахунковою палатою

20. На який термін повноважень обирається Голова Суду ЄС?

- а) 1 рік
- б) 3 роки
- в) 5 років
- г) 6 років

21. Яка мова є робочою для апарату Суду ЄС?

- а) англійська
- б) французька
- в) німецька
- г) всі офіційні мови Європейського Союзу

22. Яка дата підписання Договору про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратому)?

- а) 20 січня 1951 р.
- б) 23 липня 1952 р.
- в) 10 жовтня 1957 р.
- г) 23 грудня 1952р.

23. В якому місті був підписаний Договір про заснування Європейського Співтовариства вугілля та сталі?

- а) Лісабон
- б) Амстердам
- в) Рим
- г) Париж

24. Який день прийнято вважати «днем народження» Європейських Співтовариств?

- а) 9 травня 1945 р.
- б) 5 березня 1951 р.
- в) 1 липня 1952 р.
- г) 9 травня 1950 р.

25. Який кворум потрібен для законності рішень, що приймаються на засіданні Європарламенту?

- а) 1/5 від складу депутатів
- б) 1/4 від складу депутатів
- в) 1/3 від складу депутатів
- г) 1/2 від складу депутатів

26. У якому місті проводяться щорічні сесії Європейського парламенту?

- а) Страсбург (Франція)
- б) Відень (Австрія)
- в) Брюссель (Бельгія)
- г) Берлін (Німеччина)

27. Скільки держав входять до складу Європейського Союзу станом на 1 січня 2016 р.?

- а) 25 держав
- б) 28 держав
- в) 30 держав
- г) 27 держав

28. Лісабонський договір про внесення змін у Договір про ЄС та Договір про функціонування ЄС набрали чинності у:

- а) 1951 р.
- б) 2007 р.
- в) 2009 р.
- г) 1994 р.

29. Законодавчим органом Євросоюзу є:

- а) Європейський Парламент
- б) Рахункова Палата
- в) Європейська Комісія
- г) Європейська Рада

30. Які органи, були створені Договором про заснування Європейського Економічного Співтовариства 1957 р.?

- а) Європейська Комісія, Суд, Асамблея
- б) Європейська Комісія, Суд, Асамблея, Рада Міністрів
- в) Європейська Комісія, Суд, Європейський Парламент
- г) Верховний орган, Асамблея, Рада Міністрів, Суд

31. Яке Співтовариство функціонує на сьогоднішній день на рівні з Європейським Союзом?

- а) Європейське Співтовариство вугілля та сталі
- б) Європейське Економічне Співтовариство
- в) Європейське Співтовариство з атомної енергії
- г) усі Європейські Співтовариства припинили свою діяльність

32. Які питання входять до повноважень квесторів у Європейському Парламенті?

- а) адміністративні та фінансові
- б) законодавчі та дорадчі
- в) консультативні
- г) управлінські

33. На який термін обираються члени Європейського Парламенту?

- а) 4 роки
- б) 5 років
- в) 6 років
- г) безстроково

34. Якому інституту Європейського Союзу підзвітний омбудсман?

- а) Європейській Комісії
- б) Європейському Парламенту

- в) Раді міністрів ЄС
- г) Європейській Раді

35. В якому році було прийнято Зелену книгу з телекомунікацій?

- а) 1987 р.
- б) 1992 р.
- в) 2000 р.
- г) 2014 р.

36. В якому установчому договорі ЄС закріплюються положення щодо транспортної політики ЄС?

- а) Договір про ЄЕС 1957 р.
- б) Договір про ЄС 1992 р.
- в) Лісабонський договір про внесення змін у Договір про ЄС та Договір про функціонування ЄС 2007 р.
- г) Договір про заснування Європейського Співтовариства 1957 р. (в редакції Маастрихтського договору)

37. До сфери дії положень Договору про функціонування ЄС 1957 р. не входить:

- а) автомобільний транспорт
- б) повітряний транспорт
- в) водний транспорт
- г) залізничний транспорт

38. Чинний Митний кодекс Європейського Союзу прийнятий у:

- а) 1992 р.
- б) 2008 р.
- в) 2009 р.
- г) 2013 р.

39. В якому установчому договорі ЄС закріплюються спеціальні принципи екологічної політики ЄС?

- а) Договір про ЄЕС 1957 р.
- б) Лісабонський договір про внесення змін у Договір про ЄС та Договір про функціонування ЄС 2007 р.
- в) Амстердамський Договір 1997 р.
- г) Договір про ЄС 1992 р.

40. Яку назву має особлива програма посиленої співпраці ЄС з Україною, Вірменією, Азербайджаном, Білоруссю, Грузією та Молдовою, що започаткована у 2009 р.?

- а) Східне партнерство
- б) Європейська політика сусідства
- в) Чорноморська синергія
- г) Єдиний європейський простір

ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Аракелян М.Р., Василенко М.Д. Право Європейського Союзу: підручник для студ. вищих навч. Закладів. Одеса: Фенікс, 2012. 390 с.
2. Бирюков М.М. Европейское право: до и после Лиссабонского договора: Учебное пособие. М.: Статут, 2013. 240 с.
3. Гердеген М. Європейське право [пер. з нім.]. К. : К. І. С., 2008. 528 с.
4. Димитрієва Н.Т. Право Европейского Союза: Курс лекцій/ Казань: "Юниверсум", 2014. 71 с.
5. Європейський Союз: економіка, політика, право : енцикл. слов. К. : Київ. ун-т, 2011. 368 с.
6. Европейский Союз: основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями. М.: ИНФРА-М, 2008. 698 с.
7. Европейское право : Рекомендовано МОН России : Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека : учебник / рук. авт.кол. и отв. ред. Л.М. Энтин. М. : Норма ; ИНФРА-М, 2011. 961 с.
8. Європейська інтеграція на початку нового тисячоліття: довідник./ Круглашов А., Озимок І., Астапенко Т.[та ін.]; склад. А. М. Круглашов, І. Озимок, Т. С. Астапенко, В. В. Руссу. Ч.1. Чернівці, 2010. 212 с.
9. Ильин Н.Ю. Основы права Европейского Союза. М. : Норма, 2008. 224 с.
10. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: Навчальний посібник. 2-ге вид., виправлене і доповнене. К.: «Знання», 2012. 759 с.
11. Мазаева Н.Н. Европейское право в схемах: Учебное пособие. М.: ВАВТ, 2011. 57 с.
12. Марченко М.Н., Дерябина Е.М. Право Европейского союза. Вопросы истории и теории. М.: «Проспект», 2010 г. 308 с.
13. Муравйов В.И., Муртазаева Г.Н. Законотворчество. Введение в право Европейского Союза: Учебн. Пособие. Симферополь: АнтикВА, 2008. 96 с.
14. Мухаева Н.Р. Право Европейского Союза: учебное пособие. М.: Юнити-Дана, 2012. 159 с.
15. Право Європейського Союзу: Навч. посібник / За заг.ред. Р.А. Петрова. К.: Істина, 2013. 384 с.
16. Право Європейського Союзу: навч. посібник / за ред. В.М. Бесчастного. К.: Знання, 2010. 366 с.
17. Право Европейского Союза. Новый этап эволюции: 2009-2017 годы. М.: «Аксиом», 2009. 304 с.
18. Право Європейського Союзу. Особлива частина: Навч. посібн. / за ред. М.Р. Аракеляна, О.К. Вишнякова. К.: Істина, 2010. 528 с.
19. Право Європейського Союзу : підручн. / за ред. О.К. Вишнякова. Одеса : Фенікс, 2013. 883 с.
20. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. В.І. Муравйова. К.: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.
21. Право Европейского Союза: учебник / под ред. С.Ю. Кашкина. М.: Изд-во Юрайт: ИД Юрайт, 2013. 925 с.
22. Право Европейского Союза: Уч. для бакалавров. – М.: Проспект, 2015. 320 с.
23. Штрайнци Р. Європейське право / Р.Штрайнци. – Львів: Астролябія, 2009. 480 с.

Допоміжна

1. Анцупова Т.А. К проблеме определения понятия "европейское право". *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 24. С. 81-86.
2. Арбузов А.В. Европейский Союз: международная организация или конфедерация. *Известия высших учебных заведений. Правоведение*. 2005. № 4. С. 115-123.
3. Бирюкова Е.А. Европейский Союз: на пути к федерации. *Молодежь в юридической*

науке. Вып.3. 2002. С.87-96.

4. Білозерська Т.О. Особливості сучасного етапу розширення Європейського Союзу: організаційно-правовий аспект. *Наше право*. 2007. № 3. С. 35-42.

5. Бойцова В.В. Европейский Союз: расширение на восток. *Общественные науки и современность*. 2002. №2. С.78–87.

6. Бойцова Л.В. Европейское право как упорядоченная система правовых норм. *Юридический мир*. 2002. № 6. С. 35-49.

7. Брацук І. Конституційно–правовий механізм взаємодії права Європейського Союзу та національного права держав-членів. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 9. С. 18-21.

8. Бусыгина И.М. Европейский Союз: новые измерения концепции суверенитета. *Политическая наука*. 2005. № 4. С. 47-69.

9. Вайденфельд В. Расширение, сведение воедино, дифференцирование: Европейский союз перед новыми вызовами. *Актуальные проблемы Европы*. 2005. Дилеммы европейской демократии в начале XXI столетия. С.100-119.

10. Витвицкая О., Горниг Г. Право Европейского Союза. СПб.: Питер, 2005. 256 с.

11. Вишняков А.К. Интеграционное право. *Введение в украинское право*. 2009. С. 628-644.

12. Водяніков О. Наднаціональність в праві Європейського Союзу: Quoetterdammeru Європи чи переосмислення права? *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2001. № 3. С.162-192.

13. Воронов К. Пятюерасширение ЕС. *Мировая экономика и международные отношения*. 2002. № 9. С. 59-69.

14. Глоссарий по европейской интеграции: Термины договоров и соглашений Европейского Союза на английском, русском, французском, немецком и нидерландском языках / Отв. ред. Ю.А. Борко. М., 1998.

15. Грицаєнко Л.Л. Проблеми правової природи та правосуб'єктності Європейського Союзу. *Держава і право: Юридичні і політичні науки*. 2008. Вип. 39. С. 611-620.

16. Грицяк І.А. Право та інституції Європейського Союзу: Навч. посібник: Рекомендовано МОН. К.: К.І.С., 2006. 300 с.

17. Грубінко А. Концептуальні підходи до проблеми політико-правового устрою Європейського Союзу. *Юридичний журнал*. 2011. № 6. С. 58-62.

18. Гуляева К. В. Дискурс о сути интеграционного процесса в Европейском союзе: "еврооптимисты" против "евроскептиков". *Власть*. 2010. № 5. С. 64-67.

19. Дейвис К. Право Европейского Союза. К.: Знання, 2005. 406 с.

20. Європейська інтеграція України: Політико-правові проблеми: Монографія. К.: Юрид. думка, 2005. 332 с.

21. Европейского Союза: учебное пособие / Отв. ред. С.Ю. Кашкин. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Проспект, 2011. 274 с.

22. Кашкин Ю.С. Наднациональность в праве Европейского Союза. *Право и государство: теория и практика*. 2006. № 5. С. 91-97.

23. Кембаев Ж.М. О праве Европейского союза. *Современное право*. 2010. № 6. С. 154-158.

24. Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу: Навч. посібник. К: Знання, 2002. 381 с.

25. Клемин А.В. Европейский Союз и государства-участники: взаимодействие правовых порядков (практика ФРГ). Казань, 1996. 192 с.

26. Клемин А.В. Суверенные права государств и их реализация в рамках Европейского Союза. *Московский журнал международного права*. 1995. № 2. С.47-61.

27. Клочкова Ю.А. Институционально–правовые особенности федерализма Европейского Союза. *Конституционное и муниципальное право*. 2009. № 7. С. 25-27.

28. Ковальова О. Зближення законодавства Європейського Союзу з правовими системами держав – кандидатів на вступу до ЄС. *Право України*. 2003. № 9. С.130-142.

29. Ковальова О. Методологія Європейського Союзу з оцінки демократичності політичних інститутів держав–кандидатів на вступ. *Людина і політика*. 2003. №1. С.3-9.

30. Ковальова О. Політико–правові і процедурні питання вступу до Європейського Союзу. *Право України*. 2003. №4. С.119-123.

31. Костенко М.Л., Лавренова Н.В. ЕС после Маастрихта: федерация, конфедерация или

международная организация? *Государство и право*. 1994. №4. С.105–113.

32. Медушевский А. Европейская интеграция: механизмы взаимодействия. *Вестник Европы*. 2006. Том 17. С. 5-18.

33. Мещерякова О.М. Центробежные и центростремительные тенденции в Европейском Союзе и проблема суверенитета государств-членов. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Политология*. 2009. № 1. С. 56-63.

34. Муравйов В.І. Вступ до права Європейського Союзу: Підручник. К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2007. 401 с.

35. Оніщенко Н.М. Правова система Європейського Союзу: сутнісні риси та ознаки. *Часопис Київського університету права*. 2008. № 1. С. 6-11.

36. Опришко В.Ф. Право Європейського Союзу та його сутність. *Правове регулювання економіки*. 2002. № 3. С. 3-12.

37. Опришко В.Ф., Омельченко А.В., Фастовець А.Ф. Право Європейського Союзу. Загальна частина. К.: КНЕУ, 2002. 460 с.

38. Орлов Б.С. Социокультурные аспекты пятого расширения Европейского союза. *Актуальные проблемы Европы*. 2005. Вып. 4. С. 54-78.

39. Петров Р.А., Опейда З.Й., Федорчук Д.Е., Вакуленко А.О. Вступ до права Європейського Союзу. Навчальний посібник. Донецьк, 2001. 244 с.

40. Посельський В. Конституційний устрій Європейського Союзу: Навч. посібник. К.: Таксон, 2005. 280 с.

41. Харитонов Є.О. "Європейське право", "право Європи" та міжнародне право: до питання про співвідношення понять. *Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку*. 2009. С. 620-625.

42. Энтин М.Л. Европейский союз как один из ведущих международных игроков. *Вестник международных организаций*. 2009. № 2. С. 29-47.

43. Право Європейського Союзу: Підручник: Рекомендовано МОН України / За ред. В.І. Муравйова. К.: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.

44. Якименко Х.С. Європейський Союз: правова природа об'єднання: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Х., 2009. 20 с.

ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ

1. Поняття права Європейського Союзу (право *sui generis*) як унікальної незалежної правової системи.
2. Співвідношення права Європейського Союзу з національним та міжнародним правом. Відмінності права ЄС від міжнародного права: за об'єктами, суб'єктами, джерелами, методами, нормотворення і правозастосування.
3. Європейське право як регіональне міжнародне право (право Ради Європи, ОБСЄ та інших європейських регіональних міжнародних організацій). Європейське право у вузькому сенсі (право ЄС).
4. Дія норм права ЄС у часі, просторі та за колом осіб. Методи права ЄС. Метод уніфікації. Метод гармонізації. Метод координації (узгодження волевиявлення держав-членів).
5. Європейський Союз як наднаціональне інтеграційне об'єднання
6. Поняття та особливості права Європейського Союзу як інтеграційного права.
7. Поняття та зміст «*acquis communautaire*».
8. Поняття європейської інтеграції та наднаціональності Європейського Союзу
9. Політичні ініціативи та проекти інтеграції, що передують утворенню Європейських Співтовариств і ЄС: Пан'європейський союз. План створення об'єднаної Європи А. Бріана. План Р. Шумана - Ж. Монне.
10. Створення Ради Європи як виразника європейської інтеграції. Основна мета та завдання.
11. Історичні передумови європейської інтеграції. Економічні, політичні, соціальні, культурні та інші передумови, що зумовили виникнення ЄС.
12. Завдання Європейської Організації Економічної Співпраці у процесі економічної інтеграції країн Західної Європи. «Доктрина Трумена» 1947 р. «Програма відбудови Європи» 1948 р.
13. Мета та наслідки створення Європейського політичного співтовариства, Європейського оборонного співтовариства
14. Паризький договір 1951 р. Європейське об'єднання вугілля і сталі: економічні пріоритети Співтовариства.
15. Договір про створення Європейського економічного співтовариства (Римський договір 1957 р.).
16. Заснування Митного Союзу ЄС: мета, етапи функціонування, напрями діяльності.
17. Спільний ринок і його складові за Договором про ЄС 1957 р.
18. Біла книга 1985 р. Єдиний європейський акт. Проекти Ж. Делора щодо створення єдиного (внутрішнього) європейського ринку ЄС.
19. Договір про Європейський Союз (Маастрихтський договір 1991 р.). Трьохпорна структура ЄС.
20. Роль Амстердамського договору (1997 р.) в еволюції ЄС. Інкorporація Шенгенських угод до *acquis communautaire*.
21. Правові засади функціонування простору свободи, безпеки та юстиції Європейського Союзу.
22. Лаакенська декларація «Майбутнє Європейського Союзу». Ніццький договір 2001 р.: значення, структура, зміст.
23. Хартія Європейського Союзу про основні права: структура, загальний зміст.
24. Договір про Конституцію для Європи та причини неуведення його в дію.
25. Лісабонський договір 2007 р.: нова інституційна система ЄС.
26. Основні підсумки і тенденції інтеграційного процесу в Європі. Федералізація як тенденція у політико-правовій інтеграції в рамках ЄС.
27. Відносини ЄС з країнами Східної Європи. Ідея «Загальноєвропейського дому». «Теорія концентричних кіл».
28. Склад Європейського Союзу. Особливості правового режиму «заморських територій». «Асоціація з заморськими країнами і територіями». Європейський Економічний Простір.

29. Членство в ЄС. Копенгагенські критерії. Умови та порядок приєднання до ЄС. Проблеми розширення ЄС. Призупинення членства в ЄС. Вихід зі складу ЄС.

30. Цілі і принципи діяльності ЄС. Поняття і класифікація цілей ЄС. Загальні цілі: соціально-економічні, зовнішньополітичні, гуманітарні, правоохоронні, організаційні. Спеціальні цілі.

31. Поняття «цінностей» у праві Європейського Союзу. Система цінностей, встановлена згідно з реформою, проведеною Лісабонським договором.

32. Принципи права Європейського Союзу: поняття, класифікація. Загальні і спеціальні принципи. Принцип пропорційності та субсидіарності у праві Європейського Союзу.

33. Міжнародна правосуб'єктність ЄС.

34. Класифікація джерел права Європейського Союзу. Схожі риси та відмінності джерел права Європейського Союзу та джерел інших правових систем (національного та міжнародного права).

35. Джерела первинного права. Установчі документи (договори) Європейського Союзу: поняття і система. Порядок перегляду установчих договорів.

36. Договір про Європейський Союз (Договір про ЄС) і Договір про функціонування Європейського Союзу (Договір про функціонування ЄС) як найважливіші джерела первинного права, їх структура і зміст.

37. Джерела вторинного права ЄС, їх юридичні властивості (регламент, директива, рішення, рекомендація, висновок). Структура і зміст правових актів Союзу. Законодавчі та незаконодавчі акти Союзу.

38. Джерела прецедентного права. Роль судової практики Суду ЄС у розвитку права Європейського Союзу.

39. Компетенція Європейського Союзу: структура та зміст.

40. Характеристика основних категорій та сфер компетенції ЄС. Відмінності компетенції ЄС в залежності від сфери діяльності.

41. Характер компетенції Європейського Союзу. Розмежування компетенції між ЄС і державами-членами.

42. Напрями і правові форми розширення компетенції Союзу. Доктрина «повноважень, що мають на увазі» та її відображення в праві ЄС.

43. Механізм «просунутого співробітництва» як спосіб делегування державами-членами додаткової компетенції органам ЄС.

44. Організація та функціонування інституційної системи ЄС. Поняття інституційної системи та її особливості. Наднаціональний характер інституційної системи ЄС. Принципи побудови системи органів ЄС.

45. Поняття «інститут», «орган» і «установа» в праві ЄС. Офіційне (легальне) і теоретичне значення терміну «орган» в праві ЄС.

46. Джерела правового регулювання статусу органів ЄС: установчі договори, статuti (статuti), внутрішні регламенти та ін.

47. «Установи» Європейського Союзу – специфіка правового статусу.

48. Місце Європейського парламенту в системі органів Союзу. Склад. Порядок обрання депутатів. Правовий статус депутатів. Депутатські фракції. Правове положення європейських політичних партій.

49. Європейська Комісія. Наднаціональний характер ЄК. Її склад, функції, обов'язки, повноваження.

50. Зовнішні функції Європейської Комісії. Верховний представник з питань закордонних справ і політики і безпеки.

51. Статус і повноваження Європейської Ради. Статус держави-члена, що є головою ЄС.

52. Президент Європейської Ради: порядок обрання, повноваження.

53. Рада ЄС як інститут представництва країн-членів, порядок її формування. Організація діяльності та прийняття рішень Ради Європейського Союзу.

54. Повноваження Ради ЄС: обсяг і зміст. Повноваження в сфері законодавчої і виконавчої влади. Повноваження з формування органів і посадових осіб ЄС. Зовнішньополітичні Ради ЄС.

55. Особливості прийняття актів у Раді ЄС на основі одноголосності і кваліфікованої більшості. «Зважене» голосування.

56. Внутрішня організація (Комітет постійних представників, робочі групи, генеральний секретаріат). Посада голови Ради ЄС і порядок її заміщення.

57. Загальноєвропейські вибори до Парламенту. Акт про обрання членів Парламенту ЄС загальним прямим голосуванням 1976 р.

58. Парламент ЄС в системі наднаціональних органів ЄС. Повноваження Парламенту ЄС. Особливості реалізації законодавчих, фінансових і контрольних повноважень Європарламенту.

59. Керівні органи і посадові особи Парламенту ЄС: голова, конференція голів, бюро, квестори та ін. Парламентські комісії.

60. Правовий статус депутатів Парламенту ЄС. Депутатські фракції (політичні групи). Правове положення європейських політичних партій.

61. Юридична і політична відповідальність Європарламенту і його членів. Депутатський імунітет.

62. Порядок роботи Парламенту ЄС. Сесії і загальні парламентські процедури. Способи прийняття рішень.

63. Роль Рахункової Палати у функціонуванні ЄС.

64. Економіко-соціальний комітет, його склад і функції.

65. Комітет регіонів: склад, дорадчі функції у реалізації регіональної політики ЄС.

66. Європейський центральний банк, його керівні органи, діяльність.

67. Структура загального бюджету ЄС: загальні положення; доходи; видатки. Ухвалення бюджету ЄС: багаторічні фінансові рамки; щорічна процедура ухвалення бюджету.

68. Виконання бюджету ЄС. Процедури бюджетного контролю.

69. Суд Європейського Союзу: структура, склад, порядок формування і діяльності.

70. Правовий статус суддів і генеральних адвокатів.

71. Юрисдикція Суду Європейського Союзу: загальна характеристика.

72. Основні види позовів, що розглядаються Судом Європейського Союзу.

73. Непряма (преюдиціальне) юрисдикція Суду Європейського Союзу.

74. Юрисдикція Суду першої інстанції. Склад. Основні засоби судового захисту у праві ЄС.

75. Суд у справах цивільної служби ЄС.

76. Судова співпраця країн-членів у цивільних справах та кримінальних справах.

77. Інститут європейського громадянства. Гарантії прав і свобод людини і громадянина в Європейському Союзі.

78. Вільне пересування робочої сили в ЄС: поняття та умови

79. Європейський омбудсман та його правовий статус.

80. Європейський інспектор із захисту даних.

81. Правові основи спільної зовнішньої політики та політики безпеки.

82. Європейське поліцейське відомство (Європол): місце в організаційному механізмі ЄС. Конвенція 1995 р. про заснування Європолу. Статут Європолу.

83. Цілі і предмет ведення Європолу. Категорії злочинів, що є у компетенції Європолу.

84. Європейська організація з питань юстиції (Євроюст), правовий статус та перспективи функціонування.

85. Європейське бюро по боротьбі з шахрайством (ОЛАФ): правові основи організації та принципи діяльності.

86. Економічний і валютний союз: поняття і економічний зміст.

87. Етапи формування економічного та валютного союзу: основні заходи та їх правове оформлення.

88. Мадридська конференція Європейської ради глав держав і урядів (1995 р.): прийняття конкретного плану введення єдиної валюти.

89. Органи Європейського Союзу, що забезпечують реалізацію заходів щодо переходу до єдиної валюти.

90. . Роль євро в міжнародних економічних операціях. Євро і долар США. Географічний простір євросони.

91. Європейський інвестиційний банк (ЄІБ): місце в організаційному механізмі ЄС, правовий статус. Основні напрями інвестиційної діяльності ЄІБ. Керівні органи і посадові особи Банку.

92. Правове становище структурних фондів ЄС (Європейський соціальний фонд, Фонд згуртування та ін.).

93. Уніфікація і гармонізація приватного права в ЄС. Створення Цивільного кодексу ЄС.

94. Політика стосовно прикордонного контролю, надання притулку та імміграції. Міграційна політика ЄС.

95. Сутність та особливості Європейської політики сусідства.

96. «Східне партнерство» як новий напрям розвитку Європейської політики сусідства.

97. Розширення ЄС. «Європейські угоди». Угоди про асоційований статус.

98. Політико-правові форми співробітництва між Україною та ЄС.

99. Угода про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС: правова сутність 1994 р.

100. Угоди про асоціацію між Україною та ЄС 2014 р.: структура, зміст та наслідки

101. Глибока та всеохоплююча зона вільної торгівлі між Україною та ЄС.

102. Інституціональне забезпечення адаптації законодавства України до права ЄС.